

www.humak.fi

Opinnäytetyö
Lasten osallisuus kunnan
päätöksenteossa

MLL:n osallisuustyökalun pilotointi varhaiskasvatuksessa

Outi Lehtinen

Yhteisöpedagogi AMK
(210 op)

Arvioitavaksi jättämisaika
4/2021

HUMANISTINEN
AMMATTIKORKEAKOULU

TIIVISTELMÄ

Humanistinen ammattikorkeakoulu
Yhteisöpedagogin koulutus (AMK)

Tekijä: Outi Lehtinen

Opinnäytetyön nimi: Lasten osallisuus kunnan päätöksenteossa – MLL:n osallisuustyökalun pilotointi varhaiskasvatuksessa.

Sivumäärä: 61 ja 3 liitesivua

Työn ohjaaja: Jenny Honka

Työn tilaaja: Mannerheimin Lastensuojeluliiton Varsinais-Suomen piiri

YK:n lasten oikeuksien sopimuksen mukaan lapsille kuuluu oikeus tulla kuulluksi ja ilmaista mielipiteensä (12 ja 13 artiklat). Lasten oikeuksien sopimus on taustalla helmikuussa 2021F julkaistussa Kansallisessa lapsistrategiassa ja myös lapsi- ja perhepalveluiden (LAPE) muutosohjelmassa, joissa molemmissa yhtenä painopisteenä on lapsen osallisuuden edistäminen ja mahdollisuus vaikuttaa itseensä liittyviin asioihin. Myös varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ja lastensuojelujärjestöjen työssä lasten osallisuus otetaan entistä enemmän huomioon. On tärkeää, että lapset pääsevät osallistumaan keskusteluihin ja päätöksentekoon. Suomen hallitus on sitoutunut arvioimaan päätösten lapsivaikutuksia ja edistämään lasten osallisuutta yli tulevien hallituskausien.

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Varsinais-Suomen piirin kehittämä Huomaa minut! - osallisuustyökalu on suunniteltu alle kouluikäisten lasten havainnointia varten. Huomaa minut! - osallisuuskalu pitää sisällään oppaan, jossa on kerrottu havainnoinnin taustalla olevasta mentalisaatiosta. Työkaluun kuuluu myös havainnointilomake, jossa on valmiita aihepiirejä ja apukysymyksiä, joita vanhempi tai muu tarkkailija voi käyttää apunaan. Aikuinen havainnoi lasta n. 10 minuuttia ja pyrkii tulkitsemaan mentalisaation avulla lapsen toiveita, tunteita ja ajatuksia. Ajatuksena on, että pienten lasten ääni saadaan kuuluviin, vaikka he eivät vielä osaa sanoittaa ajatuksiaan ja toiveitaan tai vaatia oikeuksiaan.

Tässä opinnäytetyössä tutkittiin osallisuustyökalun toimivuutta kunnan varhaiskasvatuksessa ja pilotointikohteena oli Kesämäen päiväkotit Kaarinassa. Ajatuksena oli, että havainnointityökalua käyttäen saadaan lasten ääni kuuluviin ja sen avulla voidaan tehdä kehitysideoita kunnan päätöksentekoon, tai jopa kuntalaisaloite. Osallisuustyökalua testattiin päiväkodissa kahdessa erilaisessa lapsiryhmässä ja yhteensä havainnoiteja tehtiin 21 kappaletta. Opinnäytetyössä havainnoitiin varhaiskasvatuksen opettajia havainnoimassa lapsia, ja pyrittiin tällä tavoin selvittämään, miten hyvin työkalu soveltuu kunnalliseen päiväkotiin. Havainnointitilanteet vaihtelivat melko hektisestä hyvin rauhalliseen ja tämä luonnollisesti vaikutti havainnointiin. Opettajat olivat selvästi hyvin kokeneita havainnoijia, sillä heillä osallisuustyökalun käyttö onnistui lähestulkoon minkälaisessa tilanteessa tahansa. Varhaiskasvatuksen henkilökunta huomasi paremmin lasten luonteenpiirteitä, taitoja ja tarpeita, kun heillä oli aikaa havainnoida lasta ja unohtaa kaikki muu tällä aikaa. Leikki nousi esiin tärkeänä asiana, joka kertoi paljon lapsesta.

Osallisuustyökalu soveltui kunnalliseen varhaiskasvatukseen hyvin ja toivon mukaan se tulee tulevaisuudessa yhdeksi osallisuustyökaluksi koko Kaarinan varhaiskasvatukseen. Havainnointien avulla lasten ääni saatiin paremmin kuuluviin ja heidän toiveensa ja ajatuksensa tulivat paremmin ymmärretyiksi. Lapset ovat kansalaisia siinä missä aikuisetkin, ja heidän osallisuutensa yhteiskuntaan on tärkeää. Erityisesti osallistuminen heihin vaikuttavien asioiden päättämiseen on merkityksellistä, sillä päätökset vaikuttavat heidän tulevaisuuteensa. Koululaisille ja nuorille on jo kehitetty erilaisia tapoja vaikuttaa, mutta pienten lasten vaikuttamismahdollisuudet ovat edelleen hyvin rajalliset. Tähän asiaan pyrittiin vaikuttamaan tämän opinnäytetyön avulla.

Asiasanat: Lasten osallisuus, havainnointityökalu, lapsilähtöisyys, kansallinen lapsistrategia, kuntalaisaloite, varhaiskasvatus, päätöksenteko

ABSTRACT

Humak University of Applied Sciences
Name of the Degree Programme

Author: Outi Lehtinen

Title: Children's participation in municipal decision-making. Piloting the participation tool of the Mannerheim League for Child Welfare in early childhood education and care.

Number of Pages: 61 and 3 attachment pages

Supervisor: Jenny Honka

Subscriber: The Mannerheim League for Child Welfare (MLL) Southwest Finland

Under the UN Convention on the Rights of the Child, children have the right to be heard and to express their views (Articles 12 and 13). The Convention on the Rights of the Child is at the heart of the recently published National Strategy for Children and also of the Program for Change in Child and Family Services (LAPE), both of which focus on promoting the child's participation and empowerment. The participation of children is also increasingly taken into account in the foundations of the EHEC Core Plan and in the work of child protection organizations. It is important that children have access to discussions and decision-making. The Finnish government is committed to assessing the impact of decisions on children and to promoting the participation of children over future terms.

Developed by the Southwest Finland District of the Mannerheim League for Child Welfare Huomaa minut! ("Notice me!") participation tool is targeted for observing children under school age. The participation tool includes a guide that explains the mentalization behind the observation. The tool also includes an observation form with ready-made topics and helpful questions that a parent or other observer can use to help. The adult observes the child for about 10 minutes and tries to interpret the child's wishes, feelings and thoughts with the help of mentalization. The idea is to make the voice of young children heard, even if they do not yet know how to express their thoughts and wishes or demand their rights.

This study explored the functionality of the participation tool in early childhood education and piloted it in Kesämäki daycare centre in Kaarina. The idea was that using the observation tool, the voice of children could be heard and development ideas for municipal decision-making, or even a municipal initiative, could be made through it. The participation tool was tested in childcare in two different groups of children and a total of 21 observations were made. In the thesis, early childhood education teachers were observed in observing children, and in this way the aim was to find out how well the tool is suitable for a municipal childcare. Because the groups of children were different, the observation situations ranged from quite hectic to very calm and this naturally affected the observation. The teachers were clearly well-experienced observers, as they were able to use the tool in almost any situation. Early childhood staff became more aware of children's character traits, skills, and needs when they had time to observe the child and forget about everything else during that time. The play came up as an important thing that told a lot about the child.

The participation tool was well suited for municipal early childhood education and I hope that in the future it will become one of the participation tools for early childhood education in the whole of Kaarina. The observations made the children's voices heard better and their wishes and thoughts became better understood. Children are citizens as are adults, and their participation in society is important. In particular, participation in the decision-making process that affects them is important, as decisions affect their future. Different ways of influencing have already been developed for school children and young people, but the opportunities for young children to influence are still very limited. An attempt was made to influence this issue with the help of this thesis.

Keywords: Children's participation, observation tool, National Strategy for Children, child orientation, early childhood education, decision making, municipal initiative

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1 JOHDANTO	6
2 MLL:N V-S PIIRIN PILOTOINTI VARHAISKASVATUKSESSA.....	8
3 OSALLISUUSTYÖKALU KUNTA-JÄRJESTÖ-YHTEISTYÖN APUNA	10
3.1 Lasten osallisuus	10
3.2 Mentalisaatio havainnoinnissa	11
3.3 Lapsistrategia ja LAPE ohjaavat osallisuuden vahvistamista	13
3.4 Lapsilähtöinen lähestymistapa varhaiskasvatuksessa.....	15
3.5 Huomaa minut! -osallisuuskalun käyttö lapsen äänen kuulemiseksi	16
4 KEHITTÄMISTYÖN MENETELMÄT	21
4.1 Aineistonhankinnan esivalmistelut	22
4.2 Havainnointi.....	24
4.3 Teemahaastattelu	28
4.4 Aineiston analysointi.....	30
5 TULOKSET JA ANALYYSI.....	35
5.1 Havainnointitilanne vaikuttaa osallisuuden mahdollistumiseen	35
5.2 Opettajan toiminta voi edistää lapsen osallisuutta	36
5.3 Lapsen hyvinvointi näkyy lapsen toiminnassa	38
5.4 Lapsen osallisuus on monen asian summa.....	39
5.5 Osallisuustyökalun käyttö varhaiskasvatuksessa.....	41
6 TUOTOKSET	43

6.1 Prosessikuvaus lasten osallisuustyökalun käytöstä	43
6.2 Kuntalaisaloitteen suunnittelu- ja etenemisprosessi.....	46
7 LOPPUPÄÄTELMÄT	48
LÄHTEET	54
LIITTEET	59
Liite 1. Lupalappu vanhemmille.....	59
Liite 2. Huomaa minut! -osallisuustyökalun havainnointitaulukko	60

1 JOHDANTO

Suomessa julkaistiin helmikuussa 2021 kansallinen lapsistrategia, jonka visio on, että lasten oikeudet toteutuvat yhteiskunnassamme täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikilla osa-alueilla. Kansallinen lapsistrategia perustuu YK:n lasten oikeuksien sopimukseen. Lasten osallisuus on tärkeässä roolissa tässä ajankohtaisessa strategiassa, ja sitä pyritään lisäämään mm. lapsivaikutuksia arvioimalla (Valtioneuvosto 2021b, 15; 33).

Ylipäätään lasten ottaminen mukaan päätöksentekoon sekä osallisuuden lisääminen on viime vuosina ollut enenevässä määrin fokuksessa lapsiin liittyvissä asioissa (Iivonen 2021). Asia on huomioitu mm. varhaiskasvatuksen suunnitelmassa (2016; 2018) sekä järjestökentällä (MLL 2017; LSKL 2020). Demokraattisen ja kestäväns tulevaisuuden perustan luovat aktiivinen ja vastuullinen osallistuminen ja vaikuttaminen (OPH 2018, 27).

Suomessa on lasten ja nuorten osallisuutta edistetty mm. uudistamalla lainsäädäntöä ja perustamalla lasten oikeuksia valvova lapsiasiavaltuutetun virka (Kiilakoski, Gretschel & Nivala 2012, 9). Lasten oikeuksiin kuuluu erityisesti osallistuminen omaan elämään vaikuttavista asioista päättämiseen. Tätä periaatetta tuetaan myös varhaiskasvatuksessa kannustamalla lapsia osallistumiseen, vaikuttamiseen sekä oma-aloitteisuuteen (OPH 2018, 27).

Lasten osallisuus päätöksenteossa on tärkeässä roolissa myös opinnäytetyössäni ja tähän käytetään apuna lasten osallisuuden edistämiseen kehitettyä työkalua. Opinnäytetyön tilaajana toimii Mannerheimin Lastensuojeluliiton Varsinais-Suomen piiri (MLL:n V-S piiri). Kehittämistyön tarve nousi MLL:n Varsinais-Suomen piirin halusta testata kehittämänsä Huomaa minut! -osallisuustyökalua julkisen sektorin varhaiskasvatuksessa ja saada sen avulla lasten ääni kuuluviin päätöksenteossa sekä aloitteiden tekemisessä. Osallisuustyökalusta kerrotaan tarkemmin luvussa 3.5.

Opinnäytetyöni aihe on hyvin ajankohtainen jo aiemmin mainitun kansallisen lapsistrategian johdosta. Myös Opetushallituksen julkaisemassa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) puhutaan lapsilähtöisyyden ja lasten osallisuuden lisäämisen

tärkeydestä. Osallisuuden tulisi olla huomioitu jokaisessa päiväkodissa jo varhaiskasvatustilain 20§ (2018) määräämänä. Tämän opinnäytetyön avulla tarjotaan varhaiskasvatukseen oivaa työkalua lasten osallisuuden lisäämiseen.

Kunta-järjestö-yhteistyö on tullut entistä tärkeämmäksi käynnissä olevien sosiaali- ja terveydenhuollon (sote) uudistuksen ja lapsi- ja perhepalveluiden (LAPE) muutosohjelmien myötä (THL 2018). Eri sektoreiden palveluita pyritään viemään lähemmäs toisiaan, jotta lapsi- ja perhepalvelut olisivat mahdollisimman toimivat. MLL:n V-S piirin kehittämän työkalun testaamisella ja käyttöönotolla pyritään saamaan järjestö piirittämällä lähemmäs kuntaa.

Olen itse testannut Huomaa minut! -osallisuuskalun toimimista MLL:n perhekahviloissa ja avoimissa kohtaamispaikoissa sekä seurakunnan perhekerhossa Laitilassa (Hyttinen 2018, 7). Olen myös kouluttanut vanhempia ja perhekahviloiden ohjaajia työkalun käyttöön harjoitteluni aikana. Moni vanhempi ja ohjaaja on antanut hyvää palautetta työkalun käytöstä, ja itse koen, että osallisuustyökalua voisi jakaa myös neuvoloissa pienten lasten vanhemmille.

Opinnäytetyöni tutkimuskysymyksenä on: *Miten MLL:n havainnointityökalu soveltuu lasten osallisuuden edistämiseen kunnan varhaiskasvatuksessa? Alakysymys on: Miten havainnoinnista saatuja tuloksia voidaan viedä eteenpäin kunnan päätöksentekoon?*

Näitä edellä mainittuja kysymyksiä ratkon opinnäytetyössäni esittelemällä ensin opinnäytetyöni tilaajan sekä pilotointikohteen olevan päiväkodin kappaleessa kaksi. Kappaleessa kolme selvitän oleelliset käsitteet, kuten osallisuus, mentalisaatio, lapsistrategia, lapsilähtöisyys, osallisuustyökalu ja käsittelen näitä opinnäytetyön kannalta oleellisista näkökulmista.

Käyttämistäni aineistonhankintamenetelmistä kerron kappaleessa neljä ja tehdyistä havainnoinneista sekä haastattelusta saatuja tuloksia analysoin teemoittain kappaleessa viisi. Analyysiluvun jälkeen kuvaan prosessin lasten havainnoinnista kunnan päätöksentekovaiheeseen ja lopuksi kerron työni tulokset ja niiden merkityksestä alalle sekä tilaajan palautteesta. Kokoon myös yhteen kehittämis- ja jatkoideoita aiheen tutkimiseen tulevaisuudessa.

2 MLL:N V-S PIIRIN PILOTOINTI VARHAISKASVATUKSESSA

Opinnäytetyöni tilaaja on Mannerheimin Lastensuojeluliiton Varsinais-Suomen piiri, joka on yksi kymmenestä keskusjärjestön alla toimivista piireistä. Kattojärjestönä toimiva Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL) sai alkunsa reilu 100 vuotta sitten (MLL:n historia 2021) ja silloisen perustamisjulistuksen mukaan järjestön pyrkimyksenä oli, että kaikki Suomen lapset saavat tarvittavan huolenpidon, jotta heistä kasvaa hyviä ja hyödyllisiä kansalaisia (MLL 1920). Kenraali Mannerheimin vuonna 1920 lausumat sanat sopivat edelleen hyvin lastensuojelujärjestön ohjenuoraksi.

Sadan vuoden takaisen perustamisjulistuksen lisäksi MLL:n toiminta perustuu tänä päivänä järjestön sääntöihin, pitkän aikavälin strategiaan sekä YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen. Suunta 2024 on järjestön strategia, jota kaikki piirijärjestötkin seuraavat. Sen mukaan MLL toimii lasten, nuorten ja lapsiperheiden puolesta ja pyrkii edistämään hyvinvointia näillä osa-alueilla (MLL 2017).

MLL on avoin kansalaisjärjestö, jolla on kaikkia piirijärjestöjä sitouttavat arvot, periaatteet sekä visio. Avoimen kansalaisjärjestön neljä arvoa ovat: inhimillisyys, yhdenvertaisuus, lapsen ja lapsuuden arvostus sekä yhteisvastuu, kun taas periaatteita ovat: ilo, avoimuus, kumppanuus, osallisuus ja arjen arvostus. MLL:n arvot ja periaatteet näkyvät sekä organisaation työyhteisöissä että työtehtävien toteuttamisessa (MLL 2017).

Järjestö pyrkii olemaan paitsi lapsiin liittyvien asioiden asiantuntijaorganisaatio ja vapaaehtoistyön toteuttaja, myös mm. arvostettu ja vahva yhteiskunnallinen vaikuttaja (MLL 2017) ja se onkin suomalaisten silmissä hyvässä maineessa (MLL 2019). MLL tekee paljon yhteistyötä kumppaneidensa kanssa rakentaakseen Suomesta lapsiystävällisempää yhteiskuntaa, jossa lapsia arvostetaan ja jossa heidän äänensä tulee paremmin kuuluviin. MLL:n yhteistyötahoja ovat mm. muut järjestöt koulujen, varhaiskasvatuksen sekä kuntien ja seurakunnan kanssa (MLL:n V-S piiri 2021).

Järjestön mukaan jokaisella lapsella on oikeus onnelliseen lapsuuteen, ja lapsen hyvinvointiin vaikuttavat perheessä koetut turvalliset ihmissuhteet mutta myös laadukas varhaiskasvatus, opetus sekä harrastukset (MLL 2017). Mannerheimin Lastensuojeluliitto on antanut myös ohjeen kuntien lapsivaikutusten arviointiin. Arvioinnin ajatuksena on, että tehtäessä päätöksiä, toimenpiteitä tai toimintaa, jotka koskevat lapsia,

tulee aina ottaa huomioon lasten hyvinvointi ja oikeuksien toteutuminen, ts. lapsen etu. Ohjeen tarkoituksena on auttaa kuntia ja maakuntia toteuttamaan lapsivaikutusten arviointia asianmukaisella tavalla. (MLL 2018.)

Edellä mainitut yhdenvertaisuuden sekä lapsen ja lapsuuden arvostuksen arvot liittyvät vahvasti opinnäytetyöni aiheeseen. Lisäksi periaatteista osallisuus näkyy kehittämistyössäni laajasti, sillä tässä työssä tarkoituksena on testata nimenomaan lapsia osallistavaa työkalua. MLL avaa osallisuuden periaatettaan lasten kohdalla heidän kuuntelemisellaan ja heidän näkemyksiensä hyödyntämisellä työssä. (MLL 2018)

MLL:n pyrkimys on kehittää sekä lasten, nuorten että perheiden mahdollisuuksia vaikuttaa, suunnitella, toimia sekä osallistua päätöksentekoon asioissa, jotka koskevat heidän elämäänsä ja elinympäristöään (MLL 2018). Opinnäytetyössäni käsittelen nimenomaan varhaiskasvatuksen roolia lapsen osallisuuteen ja päätöksentekoon, joten MLL:n Suunta 2024 kuten myös kansallinen lapsistrategia kulkevat mukana läpi työn.

Opinnäytetyöni tarve lähti tilaajan, MLL Varsinais-Suomen piirin, toiveesta saada Huomaa minut! -osallisuuskalua testattua kunnallisessa varhaiskasvatuksessa. Osallisuustyökalua voisi käyttää varhaiskasvatuksen yhtenä havainnointikeinona, mikäli se koettaisiin varhaiskasvatuksen käyttöön sopivaksi. E erityisen kiinnostavaa on saada selville lapsen kokemus osallisuudesta, ts. lapsen äänen kuuluminen, joka saadaan esiin havainnointityökalua käyttäen.

Tavoitteena on myös, että kun lapsen ääni saadaan kuuluviin, se johtaa johonkin konkreettisiin toimiin, esim. parannuksiin yhteiskunnan palveluissa. Tämä oli opinnäytetyön yksi lähtökohta. Pelkkä osallisuus ei siis vielä riitä vaan pyritään saamaan lapset aktiivisiksi vaikuttajiksi ja päätöksentekijöiksi heidän elämäänsä liittyvissä asioissa.

3 OSALLISUUSTYÖKALU KUNTA-JÄRJESTÖ-YHTEISTYÖN APUNA

MLL Varsinais-Suomi tekee aktiivista yhteistyötä 17 varsinaissuomalaisen kunnan kanssa. Järjestöllä on yhteistyötä esim. avoimen kohtaamispaikkatoiminnan, tukihenkilötoiminnan, lastenhoitopalveluiden tai muiden erikseen kuntasopimuksessa sovitujen toimintojen saralla. Kansalaisjärjestö tekee yhteistyötä myös koulujen ja päiväkotien kanssa esimerkiksi tarjoamalla koulutuksia tai kasvatukseen liittyvää materiaalia. (MLL:n V-S piiri 2021.)

MLL:n V-S piirillä on kehitetty mentalisaatioon perustuva Huomaa minut! -osallisuustyökalu, jonka avulla voidaan kerätä palautetta alle kouluikäisiltä lapsilta. Osallisuustyökalua on käytetty MLL:n perhekahviloissa jo vuodesta 2016 (MLL 2017) ja työkalun käytöstä ovat kiinnostuneet myös seurakunnat, kunnallinen sekä yksityinen varhaiskasvatus, lastensuojelu ja perheet. Kunnallisessa varhaiskasvatuksessa sitä ei ole kuitenkaan vielä käytetty. Jos osallisuustyökalu otettaisiin käyttöön kunnallisissa päiväkodeissa, se voisi olla yksi uusi tapa toteuttaa kunta-järjestö-yhteistyötä.

3.1 Lasten osallisuus

Osallisuus voidaan määritellä edellytykseksi, että ihmisellä on käytössään riittävästi aineellisia resursseja; että hän on päätöksentekijänä omaa elämäänsä koskevissa asioissa ja että hän on erilaisten ryhmien jäsen ja hänellä on sosiaalisesti merkityksellisiä suhteita (Raivio & Karjalainen, 2013). Vaikka tämä määritelmä koskee aikuisia, se pätee myös lapsiin. Osallisuus on YK:n mukaan lapsen perus- ja ihmisoikeus (LOS).

Opetushallituksen (2018, 22) mukaan osallisuus on lasten äänen saamista kuuluviin ja heidän ottamistaan mukaan päätöksentekoon. Se on varhaiskasvatussuunnitelmassa määritelty toiminnaksi, kuten lapsia arvostavaa kohtaamista, heidän ajatustensa kuuntelemista sekä ehdotuksiin reagoimista. Osallisuus on tärkeää vuorovaikutustaitojen ja sääntöjen oppimisessa ja se parantaa luottamusta lapsen ja aikuisen välillä sekä myös omaan itseensä. Kun lapsi kokee tulevansa nähdyksi ja kuulluksi tai osallistuu toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen, hänen osallisuutensa vahvistuu. (mt., 22.)

Osallisuuden tulisi olla osa lapsen arkielämää, jolloin hän saisi vaikuttaa omaa elämää koskevissa asioissa ja kokisi pääsevänsä osallistumaan. (STM 2021, 35.) Lasten ja nuorten arjessa tapahtuva osallisuus voi olla heidän mielipiteidensä esille tuomista ja

esimerkiksi varhaiskasvatuksessa he voivat kertoa mielipiteitään toiminnan suunnittelemiseksi ja päätöksenteon tueksi (Honkanen & Iivonen 2018, 33).

Usein lapsen osallisuus mahdollistuu meidän aikuisten myötävaikutuksella niin arki- sissa tilanteissa kuin juridisissa menettelyissäkin (STM, 2020). Aikuisten tehtävä onkin tukea lasten osallistavaa vuorovaikutusta olemalla tasavertainen tiedon rakentaja yhteisesti rakennetuissa ympäristöissä. Aikuiset myös havainnoivat ja tukevat lasten aloitteita. (Virkki, Nivala, Kiilakoski & Gretchel 2012, 181-182.) Opinnäytetyössäni lasten osallisuus tulee juuri tällä tavalla esille.

Opinnäytetyön tilaajan, MLL:n, yksi toiminnan periaate on osallisuus. Se näkyy järjestön toiminnassa lasten, nuorten, vanhempien ja isovanhempien kohtaamisessa aktiivisina toimijoina, joiden näkemykset huomioidaan ja hyödynnetään tehtävässä työssä. Tätä pyritään myös kehittämään järjestön toimesta (MLL 2018), esimerkkeinä MLL:n ohjeistus lapsivaikutusten arvioinnin toteuttamisen tueksi ja tässä opinnäytetyössä käytettävä Huomaa minut! -osallisuustyökalu. Siinä aikuisen rooli on jokseenkin merkittävä, sillä hän tekee kirjaukset ja tulkinnat lapsen toiminnasta. Siksi on erityisen tärkeää, että aikuinen pystyy kunnolla keskittymään lapsen havainnointiin. Tähän vaaditaan mentalisaatiotaitoja ja reflektiivisyyttä (MLL:n V-S piiri 2017).

Varhaiskasvatuksen suunnitelman perusteiden (OPH 2018) mukaan lapset voivat suunnitella, toteuttaa ja arvioida toimintaa yhdessä henkilöstön kanssa. Samalla lapset oppivat vuorovaikutustaitoja sekä yhteisten sääntöjen, sopimusten ja luottamuksen merkitystä. Henkilöstö huolehtii siitä, että jokaisella lapsella on mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa. Osallistumisen ja vaikuttamisen kautta lasten käsitys itsestään kehittyy, itseluottamus kasvaa ja yhteisössä tarvittavat sosiaaliset taidot muovautuvat. (Mt., 27.)

3.2 Mentalisaatio havainnoinnissa

Mentalisaatio on kykyä pitää mielessä oma ja toisen mieli (Larmo 2010, 616). Se on kykyä käsittää mielen toimintaa sekä itsessä että toisissa ihmisissä (Suomen mentalisaatioinstituutti 2019). Mentalisaatio on monimutkainen prosessi; kyky nähdä itsensä ja toinen olentoina, joilla on omia päämääriä, haluja ja uskomuksia. Se on kykyä pohtia omaa ja toisen kokemusta ja näkökulmaa (Larmo 2010, 616; Rehnback & Pyykkönen 2020, 15).

Psykoanalyttikko Peter Fonagya voidaan pitää mentalisaatioteorian ja käsitteen kärkihahmona. Hänen määritelmänsä mukaan mentalisaatio on kykyä pohtia tietoisia ja tiedostamattomia tunteita ja ajatuksia itseässä ja toisissa ihmisissä (Pajulo, Salo, Pyykönen 2015,). Fonagy on yhdistänyt mentalisaatio-käsitteen mielen teoriaan, joka viittaa yksilön olettamukseen siitä, että motiivi, tavoite tai tunne ohjaa ihmisen toimintaa (Kalland 2014, 26).

Batemanin ja Fonagyn (2019, 3) mukaan mentalisaatio kuvastaa erityistä näkökulmaa ihmisen mielikuvituksesta: yksilön tietoisuutta omasta tai toisten ihmisten mielentilasta erityisesti toiminnan selittämisessä. Käsite sisältää myös ihmisen tekojen takana olevien tunteiden, ajatusten, uskomusten ja toiveiden käsittämisen ja tulkinnan. Tämä sisältää tietoisuuden toisen olosuhteista, käyttäytymismalleista ja kokemuksista, joille yksilö on altistunut. (Mt., 3.)

Kasvatustieteen professori, lastenpsykoterapeutti Mirjam Kallandin (2020) mukaan mentalisaatio kehittyy vuorovaikutuksessa ja auttaa tunteiden säätelyssä. Kuten jo mainittu, ollaan kiinnostuneita toisen mielestä, mutta pidetään samalla oma mieli mielessä (mt.). Pienen vauvan kohdalla vanhempi, tai muu huolehtiva aikuinen, on suuressa roolissa toimiessaan ”tunteiden peleinä” kasvojen ilmeiden, eleiden ja rauhoittavien kosketusten avulla (Kauppi & Takalo 2014, 11).

Koska mentalisaatio liittyy omien tai toisen ajatusten tulkitsemiseen, on olemassa riski, että päättely meneekin pieleen. Ihminen saattaa myös alkaa epäillä omia ajatuksiaan ja tulkintojaan. (Kalland, 2020.) Blatt & Luytenin (2009) mielestä lasta havainnoidessa ei pidä kuitenkaan pelätä epäonnistumista – virhetulkinnat ja niiden korjaaminen edistävät oletettavasti lapsen itsesäätelyn ja itsensä jäsentämisen kehitystä (Viinikka 2014, 31).

Aikuisen tehtävä on koettaa ymmärtää lapsen hätä tai tarve huonon käytöksen taustalla (Kalland 2020). Mentalisaatioissa havainnoitsija eläytyy lapsen kokemukseen ja pitää mielessään erilaisia vaihtoehtoja sille, miksi lapsi käyttäytyy tietyllä tavalla. Lapsi voi itkeä, koska on väsynyt, nälkäinen, peloissaan, harmistunut, jännittynyt, hämmentynyt tai kiukkuinen. Oma tulkintaa ei kannata pitää ainoana oikeana, sillä lapsen mieltä tai tunnetiloja ei voi koskaan täysin varmasti tietää, vaikka toisinaan vanhempi voikin osua tulkinnassaan oikeaan. (MLL 2020.)

Mentalisaatiota tarvitaan eniten juuri haastavissa tilanteissa (Kalland 2020). Tässä opinnäytetyössä pyritään havainnoimaan myös haastavia tilanteita, joissa ei vain seurata lasten leikkiä vaan pyritään ymmärtämään mentalisaation kautta, mitä lapsen mielessä liikkuu. Myös havainnoijia havainnoidaan ja samoin pyrin tulkitsemaan havainnoijan ilmeistä ja eleistä, mitä he tilanteessa ajattelevat.

3.3 Lapsistrategia ja LAPE ohjaavat osallisuuden vahvistamista

Lasten oikeudet ja lapsen etu sekä lasten, nuorten ja perheiden omien voimavarojen vahvistaminen ovat osana 23.2.2021 julkaistua kansallista lapsistrategiaa sekä Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) periaatteita (Valtioneuvosto 2021b, 15; STM 2016, 2). Lapsistrategian tavoitteena on lapsen oikeuksia kunnioittava yhteiskunta. Suomen hallitus sitoutuu mm. arvioimaan päätösten lapsivaikutuksia sekä edistämään lasten ja nuorten osallisuutta. (Valtioneuvosto 2021b.) Kansallisen lapsistrategian pääsihteerin, Johanna Laisaari (2020, 7) huomauttaa, että lapsen osallisuus on lapsen perus- ja ihmisoikeus.

Lapsistrategian mukaan lasten mahdollisuudet osallisuuteen, kuulluksi tulemiseen, tiedonsaantiin sekä aktiivisena ja osaavana yhteiskunnan jäsenenä toimimiseen pitää taata lapselle laaja-alaisesti ja ikätason mukaisesti. Tämän hetken ongelma on, että lasten osallisuus ja kuuleminen eivät toteudu kaikessa lapsia koskevassa päätöksenteossa. Osa lapsista jää myös toistuvasti huomiotta ja kuulematta. (Valtioneuvosto 2021b, 35.)

STM:n selvityksen (Stenvall 2020, 3) mukaan lasten tulisi olla osallisina yhteiskunnallisessa keskustelussa tämän hetken kuten myös tulevaisuuden kansalaisina. Kansallisen lapsistrategian tavoitteena onkin vahvistaa lasten ja nuorten vaikuttamismahdollisuuksia yhteiskunnassamme. Osallisuus ei saisi strategian mukaan myöskään jäädä irralliseksi asiaksi vaan sen tulisi olla osa yhteiskunnan rakenteita. (Mt., 3) Lapsistrategiassa osallisuus on kattokäsite, joka käsittää mukanaolon ja vaikuttamisen mahdollisuuksina sekä osallisuuden kokemuksena (Mt., 20).

Myös aikuisen rooli on otettu huomioon lapsistrategian valmistelussa. Jotta lapsi voi olla kunnolla osallisena, aikuisten ymmärrystä lasten osallisuudesta tulee lisätä sekä vahvistaa vastavuoroisuutta (Stenvall 2020, 3). Tässä opinnäytetyössä esiteltävän

osallisuustyökalun käytössä aikuisen rooli korostuu, sillä aikuinen toimii havainnoijana ja kirjaa ylös lapsen ajatukset ja toiminnan. Tällöin alkuperäinen lapsen ajatus tai viesti saattaa muuttua matkalla tulkinnan takia.

LAPE-muutosohjelma on yksi hallituksen kärkihankkeista. Sen mukaan lapsivaikutuksia tulee arvioida, jotta lapsen oikeus toteutuisi mahdollisimman hyvin. (Honkanen & Iivonen 2018, 7-8.) Lapsivaikutusten arvioinnilla pyritään selvittämään lasten etuja sekä miten päätöksiä voitaisiin tehdä lasten kannalta parhaalla tavalla. Sen tarkoitus on myös vahvistaa lasten ja nuorten osallisuutta. Lasten ja nuorten kuuleminen on isossa osassa lapsivaikutusten arviointia. (Iivonen 2018, 2-4.) Perustan arvioinnille muodostaa YK:n lasten oikeuksien sopimus (LOS). Kyseinen sopimus on myös oikeudellisesti velvoittava.

Vuonna 2011 julkaistun Lapsivaikutusten arvioinnin mukaan lapsen etua ei voida selvittää ilman lapsen mielipidettä asiasta (Alila 2011, 16). Tämä on tärkeää myös lapsivaikutuksia arvioidessa (Alila 2011; Iivonen 2018; MLL 2018). Mannerheimin Lastensuojeluliitto (2018) onkin antanut ohjeistuksen arvioinnin toteuttamisen tueksi. Ohjeistuksen mukaan varhaiskasvatuksen arvioinnin tarkoituksena on, että laki toteutuu, varhaiskasvatusta kehitetään ja edistetään lapsen hyvinvointia, kehitystä ja oppimista. Lapsilla ja heidän vanhemmillaan myös on oltava mahdollisuus olla mukana varhaiskasvatuksen suunnittelussa ja arvioinnissa. (MLL 2018.)

Kanavia, joissa isompien lasten ja nuorten ääni kuuluu (esim. nuorisovaltuustot, oppilaskuntien hallitukset, tukioppilastoiminta), on selvästi enemmän, mutta alle kouluikäisten lasten ääni on vaikeampi saada kuuluviin. Pienen lapsen kohdalla osallisuuden mahdollisuudet ovat pitkälti aikuisista riippuvaisia (Virkki ym. 2012 181). Lapsi, erityisesti alle kouluikäinen, kommunikoi toiveitaan ja tunteitaan muillakin tavoin kuin vain sanoilla.

Tämän opinnäytetyön casessa on tarkoitus pyrkiä saamaan tietoa alle kouluikäisten lasten tarpeista heitä havainnoimalla. Tällöin lasten tarpeet eivät jää ainoastaan heidän sanomansa varaan vaan aikuinen pyrkii tulkitsemaan heidän toiveitaan ja tarpeitaan ns. rivien välistä, mentalisaation avulla. Lapsi ei aina osaa tai uskalla tuoda kaikkia ajatuksiaan esille, jolloin aikuinen joutuu arvailemaan, mitä hän tilanteessa toivoisi. Havainnoinnissa on myös aina mahdollisuus, että aikuinen tulkitsee väärin. (MLL 2017, 20.)

Kuten jo todettu, lasten ja nuorten osallisuus päätöksentekoon on hallituksen LAPE-muutosohjelman työkalun yksi osa ja tukee täten opinnäytetyöni varhaiskasvatuksessa tehtävää havainnointia. Huomaa minut! -osallisuustyökalun avulla voidaan edesauttaa tätä lasten ja nuorten osallisuutta. Jotta lapsen etu todella tapahtuu, tulee toiminta ottaa aktiiviseen käyttöön valtion, maakuntien ja kuntien tasolla.

3.4 Lapsilähtöinen lähestymistapa varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (OPH 2018, 26) mukaan demokraattisen ja kestävän tulevaisuuden perusta luodaan aktiivisella ja vastuullisella osallistumisella ja vaikuttamisella. Lasten oikeuksiin kuuluvat lasten oikeuksien sopimuksen (YK) mukaan kuulluksi tuleminen ja osallisuus asioissa, jotka vaikuttavat lapsen omaan elämään. Varhaiskasvatuksen yhtenä tehtävänä on tukea lasten osallistumista ja vaikuttamista, opettaa näitä taitoja ja kannustaa oma-aloitteisuuteen. (OPH 2018, 26.)

Aikuisten tulisi kohdata lapset aidosti kiinnostuneina ja heitä kuuntelemalla (Virkki, Kiilakoski & Gretschel 2012, 180). Varhaiskasvatuksen kohdalla henkilöstön tehtävä on huolehtia siitä, että lapset voivat suunnitella, toteuttaa ja arvioida toimintaa henkilöstön kanssa, toisin sanoen, osallistua ja vaikuttaa. Lasten osallisuus ja vaikuttaminen kehittää heidän käsitystään itsestään, kasvattaa itseluottamusta sekä muovaa tarvittavia sosiaalisia taitoja. (OPH 2018, 27.)

Lasten mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa asioihin ja toimintoihin sekä päiväkotien tunneilmapiiri ovat varhaiskasvatuksen prosessitekijöitä. Ilmapiiiri vaikuttaa esim. lasten kokemuksiin arvostuksesta ja turvasta. (OPH 2017.) Edellä mainitut asiat taas luovat lapselle hyvinvointia. Jotta varhaiskasvatuksen toiminta on aidosti lapsilähtöistä ja kansallisen lapsistrategian mukaista, tulee osallisuuteen kannustavan toiminnan olla suunnitelmallista ja jatkuvaa.

Kunnan varhaiskasvatusta koskevassa asiassa ensisijainen harkintakriteeri on oltava lapsen etu. Jotta lasten hyvinvointi ja kehitys turvataisiin mahdollisimman hyvin lyhyellä ja pitkällä aikavälillä, tulee lapsivaikutuksia arvioida. Samoin arviointi antaa lapsille mahdollisuuden kokemusasiantuntijoina toimimiseen. (Iivonen 2018.) Lapsivaikutusten arviointi pitäisi toteuttaa erilaisin menettelytavooin, tarpeeksi laaja-alaisesti ja mahdollisesti moniammatillista osaamista hyödyntäen. Tärkeää on myös, että tulokset otetaan huomioon päätöksenteossa. (Mt.)

Yhteiskunta ei kehity, ellei siinä olevia epäkohtia tai parannettavia asioita tuoda esille. Opetushallituksen selvityksen mukaan myös varhaiskasvatuksessa on parannettavaa, jotta varhaiskasvatussuunnitelman tavoitteet toteutuisivat. Opetushallituksen raportin (2017, 48) mukaan päiväkotien johtajat toivoivat ajattelutavan ja toimintakulttuurin muutosta alalla. Tämä käsittää mm. koko henkilöstön kattavan kiireettömän, lapsilähtöisen ja lasta tukevan ja ymmärtävän työotteen. MLL:n osallisuustyökalu voisi olla yksi menetelmä, jolla lapsilähtöistä työotetta voitaisiin parantaa entisestään.

Edellä mainittujen muutosten lisäksi OPH:n raportin (2017, 48) mukaan varhaiskasvatuksessa on tärkeää saada ryhmäkoot pienemmiksi ja lisää aikaa lasten kanssa keskustelemiseen ja heidän käyttäytymisensä ohjaamiseen. Lisää aikaa voitaisiin järjestää mm. henkilöstöä lisäämällä. Pienryhmien käyttö, pienryhmätilat tai tällaisiksi muunneltavissa olevat tilat koettiin myös välttämättömiksi, jotta pystytään vastaamaan tavoitteisiin. (Mt., 48.)

Muutokset ovat raportin mukaan tarpeen varhaiskasvatuksen sisällä. Sen lisäksi tulee käydä keskustelua yhteiskunnassa, kodeissa, varhaiskasvatuksen toimipaikoissa kuin varhaiskasvatushenkilöstön perus- ja täydennyskoulutuksissakin, jotta sosioemotionaalisen tuen tarpeisiin pystytään vastaamaan. (OPH 2017, 48.) Lapsivaikutusten arviointi sekä kansallinen lapsistrategia pyrkivät osaltaan vastaamaan näihin ongelmiin.

3.5 Huomaa minut! -osallisuuskalun käyttö lapsen äänen kuulemiseksi

Huomaa minut! -osallisuustyökalu perustuu aiemmissa luvuissa kuvattuihin lasten havainnointiin, mentalisaatioon aikuisen ja lapsen välillä sekä reflektiivisyyteen. Osallisuustyökalun avulla pyritään ymmärtämään lapsen toiveita tilanteissa, joissa hän ei itse osaa kertoa, mitä haluaa. Taustalla on ajatus, että vanhempi tai muu havainnoiva aikuinen pystyy pohtimaan ja tunnistamaan myös lapsen tiedostamattomat tunteet. (Huomaa minut! 2017; Franska 2019.) Tämä on yksi mentalisaation piirteistä (Kauppi & Takalo 2014, 8).

Huomaa minut! (MLL Varsinais-Suomi 2017, 4) on suunniteltu palautteen keräämiseen alle kouluikäiseltä lapselta. Sen on kehittänyt MLL Varsinais-Suomen piiri pienen lapsen äänen kuuluviin saamiseksi. Työkalun avulla tuetaan positiivista vanhemmuutta, vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutussuhdetta sekä vahvistetaan lapsen

asemaa asiakkaana. Lapsen ääntä pyritään saamaan kuuluviin erityisesti lapsiin liittyvien palveluiden kehittämistyössä. (MLL:n V-S 2017, 4.)

MLL Varsinais-Suomen piiri järjestää koulutuksia osallisuustyökalun käyttöön. Olin kuuntelemassa Huomaa minut! -koulutusta Laitilassa 2.10.2018 varhaiskasvatuksen, srk:n ja lastensuojelun henkilökunnalle. Vastaanotto menetelmän käytölle oli hyvä ja kävin myös harjoitteluni yhtenä tehtävänä seurakunnan kerhossa kertomassa lasten vanhemmille ja ohjaajille työkalun käytöstä 15.10.2018. Laitilan Sanomat kirjoitti vierailustani jutun (Hyttinen 2018, 7).

Osallisuustyökalu on menetelmäopas, joka toimii selkeänä ja helppona apuvälineenä osallisuuden suunnittelussa, arvioinnissa ja seurannassa. Opas soveltuu moneen toimintaympäristöön ja sen avulla on mahdollista tuottaa tietoa lapsivaikutusten arvioinnissa. Opasta on kehitetty Turussa kehittämisperhekeskus Marakatissa, jossa työskennellään yhdessä Turun kaupungin, Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymän, MLL:n Turun yhdistyksen sekä muiden yhteistyökumppaneiden kanssa. (MLL:n V-S piiri 2017, 4.)

Työkalun käyttö auttaa lasta saamaan mielipiteensä ja tunteensa kuuluviin lisäämällä samalla lapsen turvallisuuden tunnetta osallistua. Toisaalta se auttaa aikuista harjoittamaan kykyään havainnoida oman käytöksensä taustalla olevia ajatuksia ja tunnetiloja kuten myös pohtimaan niiden vaikutusta lapsen käyttäytymiseen ja toisinpäin. Aikuinen voi myös rohkaista lasta kertomaan mielipiteitään (MLL Varsinais-Suomi 2017, 5).

Kun aikuinen harjoittelee tietoisesti huomaamaan ja tulkitsemaan erilaisia tilanteita lapsen kanssa, hän alkaa huomata lapsen viestejä ja ilmeitä arjessakin paremmin. Kuitenkin on hyvä pitää mielessä, että yhdellä havainnoinnilla saavutetaan vain yksi tulkinta yhdestä tilanteesta. Jos havainnoijia on useampi samassa tilanteessa, voivat tulkinnat lapsen käytöksestä olla erilaiset. (MLL:n V-S piiri 2017, 6.)

Olen itsekin tehnyt havainnointia lapsista samanaikaisesti esim. lapsen vanhemman kanssa ja todennut, että havainnot tai tulkinnat voivat erota (ks. Laitilan Sanomat). Tässä kehittämistyössä ei ole mahdollisuutta, että kaksi aikuista havainnoisi samaa lasta samanaikaisesti, mutta kaksi eri aikuista on havainnoinut samoja lapsia eri tilanteissa.

Työkalun säännöllinen käyttö auttaa aikuista tuntemaan lasta paremmin ja auttaa havainnoimaan ja tulkitsemaan arjen tilanteita automaattisesti. Se voi parhaassa tapauksessa avata aikuiselle uuden näkökulman ja tavan nähdä lapsi tasavertaisena yhteiskunnan toimijana. (MLL:n V-S piiri 2017, 6.) Huomaa minut! -osallisuustyökalu toimii myös vertaisryhmissä tai henkilökohtaisissa keskusteluissa, esim. jos haluaa ottaa vanhemman kanssa puheeksi vauvan tai pienen lapsen viestejä, joita vanhempi ei ehkä ole huomannut. Menetelmän pyrkimys on myös kannustaa myönteiseen vanhemmuuteen. (MLL:n V-S piiri 2017, 7.)

Osallisuustyökalu sisältää oppaan lisäksi havainnointilomakkeen ja sen ohjeen ja pienen vihon, johon lapsi voi piirtää asioita, joista hän haluaa kertoa. Vihko on mukava toiminnallisuutta lisäävä osa osallisuustyökalua. Lomakkeen käyttö on kuitenkin työkalun käytössä suurimmassa roolissa, koska varsinainen havainnointi tehdään sen avulla.

Itse prosessissa aikuinen keskittyy havainnoimaan lasta n. 10 minuutin ajan. Hän ei tee muuta samaan aikaan, vaan keskittyy vain havainnointiin. Lapsi leikkii ja touhuilee normaalisti niin, ettei aikuinen ohjaa häntä esim. lelujen tai muiden lasten pariin vaan lapsi saa itse päättää mitä tekee. Lomakkeella on myös apukysymyksiä, joihin aikuinen voi vastata teemoittain. Aikuinen kirjaa näkemiään ja kuulemiaan havaintoja lapsen toiveista ja teoista. Hän voi myös kirjata oman tunnetilansa ylös. (MLL:n V-S piiri 2017, 10.) Omien tunteiden tunnistaminen onkin osa luvussa 3.2 kuvattua mentalisäätiötä (Larmo 2010, 616).

Varsinaisen havainnoinnin jälkeen, aikuinen voi kirjata lomakkeen toiseen reunaan tulkintojaan, mitä lapsen toiminnan taustalla voisi olla tai mitä hän oivalsi lapsesta tai itsestään havainnoidessaan. Koska havainnointi on aina tulkinnanvaraista, voi olla, että toinen henkilö saisi tilanteesta erilaisen tulkinnan tilanteen kulusta. Mahdollisuuksia voi olla siis muitakin kuin mitä havainnoijan mieleen ensimmäisenä tulee. (MLL:n V-S piiri, 2017, 10.)

Ajatus lapsen äänen esiin saamisessa on, että heidän antamansa palaute otetaan vastaan siinä missä aikuisenkin. Jos tietyssä paikassa tai tietyssä toiminnassa kerätään paljon palautetta lapsilta, voidaan näistä tehdä johtopäätöksiä, jotka johtavat toimin-

nan kehittämiseen jatkossa. Kun havainnoiteja on tehty samassa paikassa tai tilanteessa määrällisesti paljon, voidaan palautteet luokitella ja koota yhteen. (MLL:n V-S piiri, 2017, 10.)

Huomaa minut! -oppaassa on valmiiksi kehitetty esimerkkitaulukko (taulukko 1), jonka mukaan lasten palautteet voidaan luokitella ja taulukko voidaan liittää esim. osana hyvinvointikertomusta tai muita arviointikokonaisuuksia.

Taulukko 1. Palautetaulukko (mukailtu MLL Huomaa minut! -osallisuustyökalun opas)

Lapsi	Osallisuus	Yhdenvertaisuus	Hyvinvointi	Yhteisöllisyys	Palveluohjaus	Kommentit	Muut asiat
Sisältöesimerkki	Lapsi on tullut kuulluksi, tekee huomioita tai kertoo toiveita ja mielipiteitä	Lapsi kokee, että häntä arvostetaan ja huomioidaan asiakkaana.	Mitä hyvää on tapahtunut, mitkä ovat olleet mukavia asioita, mistä lapsi ei pidä	Lapsi kertoo leikistä ja yhdessä tekemisestä muiden lasten ja aikuisten kanssa.	Lapsi on esimerkiksi valinnut vaihtoehtoista itse tietyn tekemisen.	Kommentit arvioinnin laatijalta.	Huomioita lapsen muusta toiminnasta tilanteessa.
Esim. 1:							
Esim. 2:							

Jotta alle kouluikäisen lapsen ääni saataisiin osaksi organisaation tai kunnan päätöksentekoa, tulee havainnointien luokittelun jälkeen viedä asiaa eteenpäin. Mikäli toiminnassa tulee esille parannusehdotuksia tai toiveita, mitä haluttaisiin toteuttaa, esitellään teemataulukon tieto toimipaikan lähityöntekijöille. He voivat kommentoida tietoa ja kertoa oman näkemyksensä asiasta. (MLL:n V-S piiri, 2017, 10.)

Lähityöntekijöiden kommentit kirjataan ylös ja esitellään lasten palautteet sekä työntekijöiden näkemys lasten palautteesta. Myös esimiehen näkemys pyydetään asiasta ja se kirjataan ylös. Tämän jälkeen pohditaan, viedäänkö asia seuraavalle johtotasolle. Lasten palaute ja työntekijöiden sekä esimiehen kommentit voidaan esitellä johdolle tai poliittisille päättäjille. (MLL:n V-S piiri 2017, 10.)

Tavoitteena on mm. tuoda lapsen ääni osaksi päätöksentekoa, saada johdon arvio palautteen syistä, tuoda esiin erityisesti ne haasteet, jotka ovat näiden päättäjien ratkaistavissa ja perustella muutosehdotuksia, resurssitarvetta tms. Tämän vaiheen jälkeen ylin johto tekee tarvittavat päätökset muutoksista, tekee suunnitelman muutosten to-

teuttamisesta tai keskustele asiasta ja päättää, ettei palaute anna aihetta muuttaa käytäntöjä. Lopuksi kerrotaan lapsille ja perheille prosessin tulos ja sen perustelut. (MLL:n V-S piiri 2017, 10.)

Tässä opinnäytetyössä on tarkoitus toisaalta seurata oppaan päätöksentekoprosessia, mutta tarkoitus on myös luoda prosessikuvaus siitä, miten asiat kunnallisessa varhaiskasvatuksessa etenisivät lasten osallisuudesta ja havainnoinnista päätöksentekoon asti. Kehitysideat voivat liittyä päiväkodin prosessi- tai rakennetekijöihin, oikeastaan mihin tahansa asiaan, mikä lasten tarpeista nousee.

4 KEHITTÄMISTYÖN MENETELMÄT

Tämä tutkimuksellinen kehittämistyö on tyypiltään tapaustutkimus. Tutkimuksellisen kehittämistyön pyrkimys on esim. uudistaa käytäntöjä ja luoda myös uutta tietoa työelämän käytännöistä (Ojasalo ym. 2015, 18). Tapaustutkimukselle tyypillistä on tuottaa kehitysehdotuksia ja se tuottaa tietoa jostakin ilmiöstä sen todellisessa tilanteessa ja toimintaympäristössä (Ojasalo ym. 2015, 52).

Tässä opinnäytetyössä on systemaattisesti kerätty tietoa käytännöstä ja teoriasta ja arvioitu sitä. Tämä on yksi tutkimuksellisen kehittämisen piirteistä (Ojasalo ym. 2015, 18). Itse havainnointi MLL:n osallisuustyökalun käytöstä on toteutettu päiväkodissa mahdollisimman normaalissa tilanteessa. Minä havainnoijana olin ainoa ulkopuolinen henkilö päiväkodissa ja vaikka olin osallisena, roolini oli hyvin huomaamaton.

Myös erilaisten menetelmien käyttö monipuolisesti on tutkimuksellisessa kehittämistyössä ja erityisesti tapaustutkimuksessa ominaista (Ojasalo ym. 2015, 18, 55). Käytin opinnäytetyössäni havainnoinnin lisäksi aineistonhankinnan menetelminä päiväkodin henkilökunnan teema- eli puolistrukturoitua parihaastattelua sekä opettajien havainnointilomakkeita lasten havainnoinnista. Lisäksi lähetin sähköpostihaastattelun kymmenelle Kaarinan kunnanvaltuuston jäsenelle saadakseni lisätietoa aiheista, joita en havainnointien tai haastattelun avulla pystynyt selvittämään. Tästä muodostui lopulta yksi strukturoitu sähköpostihaastattelu. Haastattelun kysymykset ovat liitteessä 3.

Käyttämäni menetelmät, havainnointi ja teemahaastattelu, ovat yleisiä laadullisen tutkimuksen menetelmiä. Laadullisen tutkimuksen tarkoituksena on nimenomaan ymmärtää tutkittavaa ilmiötä paremmin ja kokonaisvaltaisemmin. Myös uuden tiedon tuottaminen on tutkimuksen tavoite. (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2015, 105.) Opinnäytetyöni tutkimus on edelliseen tietoon pohjautuen laadullinen, sillä pyrin vastaamaan tutkimuskysymyksiini: *Miten* MLL:n havainnointityökalu soveltuu lasten osallisuuden edistämiseen kunnan varhaiskasvatuksessa? sekä *Miten* havainnoinnista saatuja tuloksia voidaan viedä eteenpäin kunnan päätöksentekoon?

Opinnäytetyössäni pyrin siis ymmärtämään ja kuvailemaan, miten pilotoitava osallisuustyökalu soveltuu kunnalliseen varhaiskasvatukseen. Lisäksi tutkimukselliseen kehitystyöhön liittyvä uusien ratkaisujen ja uuden tiedon kehittäminen on opinnäyte-

työssäni oleellista. Kehittämistyöni tarkoituksena oli myös kuvata prosessi osallisuuden etenemisestä päätöksentekoon. Nämä piirteet ovat tapaustutkimukselle tyypillisiä (Ojasalo ym. 2015, 53).

4.1 Aineistonhankinnan esivalmistelut

Havainnoinnin käyttäminen aineistonkeruumenetelmänä vaatii paljon huolellista valmistelua (Ojasalo ym. 2015, 115). Ennen varsinaista aineistonkeruuta tein esivalmisteluja ja selvityksiä, jotta havainnointi olisi ylipäättään mahdollista. Valmisteluihin kuuluivat mm. tutkimusluvan anominen sekä aikataulun sopiminen.

Keskustelin Kaarinan kunnanvaltuuston edustajan, Juhani Rantasen kanssa Heidekenillä 1.11.2018 kuntalaisaloitteen tekemisestä ja kunnan päätöksenteosta. Rantasen (2018) mukaansa kuntalaisaloite voi olla millainen vain, esimerkiksi lasten piirustus, jonka takana on lauseita lapsilta. Tällaisen aloitteen voi tehdä kunnan nettisivuilla ja aloite etenee sille virkamiehelle, jonka työhön asia liittyy - varhaiskasvatukseen liittyvissä asioissa varhaiskasvatuksen johtajalle. Valtuustolle asiat etenevät silloin, kun täytyy saada joku päätös. Usein kuitenkin päätöksen voi tehdä se virkamies, joka asiasta vastaa.

Lähetin Kaarinan Kesämäen päiväkodin johtajalle Jaana Kalliokoskelle sähköpostia 2.11.2018, jossa kerroin opinnäytetyöstä ja toiveesta saada toteuttaa havainnointi heidän päiväkodissaan. Kirjoitin sähköpostissani, että tutkimuksen tarkoituksena olisi parantaa lasten havainnoinnista nousevia mahdollisia kehittämistarpeita. Päiväkodin johtaja neuvoi minua pyytämään varhaiskasvatuksen johtajalta Päivi Kemppaiselta tutkimusluvan opinnäytetyön tekemiseen. Tein lupa-anomuksen ja se myönnettiin minulle 15.11.2018.

Sovimme päiväkodin kanssa, että MLL:n V-S piirin perhekeskustoiminnan koordinaattori Johanna Franska pitäisi 12.12. työntekijöille lyhyen koulutuksen osallisuustyökalun käytöstä Kesämäen päiväkodilla. Franska on ollut mukana Huomaa minut! -osallisuustyökalun kehittämistyöryhmässä, testannut sen toimivuutta avoimissa kohtaamispaikoissa ja pitänyt useita koulutuksia menetelmän käytöstä.

Päiväkodilla pidetyssä koulutuksessa olivat paikalla Franska, minä havainnoijan roolissa sekä kolme lastentarhanopettajaa, jotka olivat kiinnostuneita havainnoimaan lapsia. Tehtävänäni oli havainnoida, miten osallisuustyökalun käyttö aukeaa ja otetaan

vastaan päiväkodin henkilökunnan puolelta. Tarkkailin, eleitä, ilmeitä, asentoja, sekä kirjasin ylös kommentointia. Osallisuustyökalu otettiin hyvin vastaan ja sai opettajilta hyvää palautetta. Kaikki opettajat vaikuttivat ymmärtävän havainnointityökalun idean ja käyttötavan. Opettajat nyökyttelivät, tekivät muistiinpanoja ja tutkivat materiaaleja kiinnostuneina.

Tapaamisen tärkein anti koulutuksen lisäksi oli keskustelu siitä, millaisiin havainnointitilanteisiin päätyisimme. Kävimme hyvän ja perusteellisen keskustelun siirtymätilanteista ja suunnittelimmekin ensin siirtymätilanteita havainnointien kohteiksi. Siirtymät ovat tärkeitä tilanteita lapsille ja toistuvat useasti päivän aikana. Niitä ei myöskään suunnitella tarpeeksi, koska keskitytään toiminta- tai liikuntahetkeen. Ulosmenot ja ruokailut ovat opettajien mukaan haasteellisimpia, kun lapset joutuvat odottelemaan: *”Lapsijoukoissa on nopeita ja hitaampia, joku (lapsi) miettii et aina tol yhdel kestää”*.

Pohdimme koulutuksessa havainnointihetkiksi ruokailutilanteita, joissa alkuun on odottelua ja monenlaista tapahtumaa. Näissä tilanteissa voisi havainnoida kahta tai kolmea erityyppistä lasta. Lasten toiveet, ajatukset ja harmitukset voisivat tulla ruokailutilanteissa hyvin esille. Mietimme havainnointitilanteiksi myös odottelua, että lapsi pääsee taas leikkimään.

Varhaiskasvatuksen ammattilaisten puheenvuoroissa kuului selkeästi kokemus: *”Odottaminen turhauttaa (lapsia). Jos joka päivä on joku siirtymä tylsä, niin siitä jää jo jälkikin.”* Toisaalta pohdittiin, *”onko viimeinen omaehtoisesti viimeinen, jättäytyykö tarkoituksella.”* Lasten ajatukset ja mielipiteet voivat näkyä näissä haastavissa tilanteissa vahvastikin. Mietimme, miten siirtymiä pystyttäisiin havainnoimaan. *”Jos joku vois auttaa siirtymätilanteessa, se helpottais.”* Ryhmän ulkopuolinen apu koettiin kuitenkin osaltaan haastavaksi, kun henkilö ei olisi lapselle tuttu. Varsinaisten siirtymätilanteiden havainnointi jouduttiin valitettavasti lopulta hylkäämään, sillä siirtymissä tarvitaan aina paljon henkilökuntaa ja havainnointi voisi olla haastavaa järjestää. Lisäksi joulun läheisyys toi pientä lisähaastetta ja -kiirettä.

Varhaiskasvatuksen ammattilaiset olivat lopulta sitä mieltä, että ruokailut ja leikkitilanteet olisivat kaikkein sopivimpia ja päädyimme havainnoimaan niitä. Leikkitilanteissa saattaisi tulla lasten mielipide näkyviin esim. siitä, onko heillä tarpeeksi aikaa

leikkiä tai onko joku leikki, mitä olisi kiva jatkaa. Pohdimme, milloin olisi hyvä kellon-aika tehdä havainnointia, ja pystyykö työstä ylipäätään irtautumaan kymmeneksi minuutiksi.

Huolta koulutuksessa herätti selvästi havainnoinnin sovittaminen aikatauluun, sillä oltiin lähellä joulua ja tarkoituksena oli havainnoida noin 20 lasta. Joulukiire näkyi ja kuului selvästi opettajien puheessa ja ajatuksissa. Opettajia mietitytti myös, miten helppoa tai vaikeaa kaksipuolista paperia on käyttää, riittävätkö henkilöresurssit, toimivatko tilat havainnointiin ja miten ylipäätään pystyy toteuttamaan, kun pitäisi olla töissä.

Havainnoinnin toteuttamisessa pieneksi ongelmaksi muodostui se, että tilanne ei ole täysin todenmukainen, kun puuttuu yksi työntekijä, tai lisätyöntekijä on toisesta ryhmästä. Kävimme keskustelua siitä, onnistuisiko havainnoinnit kirjata jälkeensä ja mietimme myös videoinnin ottamista mahdollisesti mukaan. Nämä ideat hylättiin lopulta. Havaintoja ei muistaisi enää jälkeensä yhtä hyvin ja videointi olisi haastava järjestää ja kiinnittäisi lasten huomiota havainnointiin.

Kirjoitin ja tulostin lapsiryhmien vanhemmille kyselylupalaput (Liite 1) ja varhaiskasvatuksen henkilökunta pyysi vanhemmilta luvat lasten havainnointiin. Tavoitteena oli saada 20 lupalappua takaisin. Tämä mahdollistaisi 20 lapsen havainnoinnin. Saimme lopulta 13 lupalappua takaisin. Sovimme, että aloitamme havainnoinnit mahdollisimman nopealla aikataululla.

4.2 Havainnointi

Havainnointi on laadullisessa tutkimuksessa yleinen tiedonkeruumenetelmä (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2015, 105). Se on myös suositeltava menetelmä, sillä tietoa on helpompi kerätä menemällä itse tilanteeseen tarkkailemaan kuin haastatteluilla tai kyselyillä. Erityisesti järjestelmällinen ja useita tilanteita koskeva havainnointi antaa kattavan kuvan tilanteista ja kehittämiskohteista. (Mt., 42.)

Valitsin opinnäytetyöni pääasialliseksi aineistonkeruumenetelmäksi havainnoinnin, sillä havainnoimalla henkilökuntaa näin työkalun testaamisen käytännössä. Havainnointi soveltuu aineistonkeruumenetelmäksi erinomaisesti silloin, kun tutkitaan, miten ihmiset käyttäytyvät luonnollisessa toimintaympäristössään ja vuorovaikutuksessa toisten kanssa (Ojasalo ym. 2015, 114). Tässä kehittämistyössä havainnoitiin lapsia ja

aikuisia nimenomaan heidän luonnollisessa toimintaympäristössään päiväkodin leikkihetkissä ja ruokailuissa.

Havainnoinnissa luottamus syntyy parhaiten silloin, kun havainnoija tuntee organisaation toimintakulttuurin ja ainakin jonkun henkilökunnasta hyvin (Ojasalo ym. 2015, 115). Päiväkoti oli minulle ennestään tuttu, sillä omat lapseni ovat olleet kyseisessä päiväkodissa. Kuopukseni oli havainnoinnin aikaan toisessa havainnoinnin kohteena olleista lapsiryhmistä ja tunsin lähestulkoon kaikki henkilökunnan jäsenet, sillä olen lisäksi ollut vanhempainryhmän toiminnassa. Henkilöiden ja paikan tuttuus helpotti selvästi havainnoinnin toteuttamista ja luottamuksen syntymistä.

Olimme jo aiemmin sopineet havainnointitilanteiden lukumääräksi 20 kappaletta, joten kukin opettaja havainnoi noin kuutta tai seitsemää lasta. Laadullisessa tutkimuksessa puhutaan näytteestä, sillä kohde on harkitusti valittu tilanne, josta halutaan lisätietoa (Ojasalo ym. 2015, 105). Havainnoin Kaarinan varhaiskasvatuksesta Kesämäen päiväkodin kolmea opettajaa kahdessa eri lapsiryhmässä. Havainnoijat olivat koulutukseltaan varhaiskasvatuksen erityisopettaja, varhaiskasvatuksen opettaja sekä varhaiskasvatuksen lastenhoitaja.

Havainnoin pilottiryhmiksi valikoituivat kaksi opetusryhmää, joista ryhmä A oli integroitu lapsiryhmä. Tässä ryhmässä oli noin 20, iältään 4-6-vuotiasta, lasta. Ryhmässä oli myös esikoululaisia sekä lapsia, jotka tarvitsivat enemmän/tehostettua tai erityistä tukea, joten tässä lapsiryhmässä työskenteli neljä aikuista, joista yksi oli varhaiskasvatuksen erityisopettaja. Ryhmällä A oli käytössä useita tiloja, joihin lapset saattoivat jakaantua leikkimään tai työskentelemään pienemmissä ryhmissä eri aikuisen johdolla. Tästä lapsiryhmästä oli kaksi aikuista halukkaita toteuttamaan havainnointia lasten toiminnasta, ts. testaamaan Huomaa minut! -osallisuustyökalun toimimista heidän ryhmässään. Havainnoijina toimivat varhaiskasvatuksen erityisopettaja Heli Kulmala sekä varhaiskasvatuksen lastenhoitaja Merja Asp.

Toinen opetusryhmä B oli myös noin 20 lapsen ryhmä 4-6-vuotiaita, jossa oli myös esikoululaisia samassa ryhmässä. Esikoululaisilla on oma opetusryhtinsä, jolloin he kokoontuvat vain esikoululaisten ryhmässä. Tällä aikaa pienemmät lapset leikkivät tai tekevät muita juttuja toisessa tilassa. Tästä opetusryhmästä lähti mukaan yksi varhaiskasvatuksen opettaja, Johanna Heinonen. Tälläkin lapsiryhmällä oli pienempiä leikki-tiloja, joihin lapset saattoivat mennä leikkimään pienemmissä ryhmissä.

Havainnointien ajankohdat sovimme aina ennalta sähköpostitse tai kasvotusten ja niitä piti välillä muuttaa, jos joku oli sairaana tai tuli muuta estettä. Saimme ajat onneksi suhteellisen hyvin sovittua, mutta lopulta 21 haastattelun saamiseksi meni noin kolme kuukautta aikaa. Ensimmäinen havainnointi toteutettiin 14.12.2018 lapsiryhmässä A. Toteutin havainnoinnin Kaarinan Kesämäen päiväkodissa joulukuun 2018 ja helmikuun 2019 välisenä aikana erilaisissa leikki- tai ruokailutilanteissa. Välissä oli joulukuun ja joululoma, mikä vaikutti havainnointiin omalta osaltaan.

Havainnoinnin tulee olla järjestelmällistä (Ojasalo ym. 2015, 115). Kehittämistyöni havainnointitilanteet noudattivatkin melko samanlaista kaavaa ja kohteet ja tilanteet olivat ennalta sovitut. Päiväkodin henkilökunta havainnoi lapsia Huomaa minut! -osallisuustyökalun ohjeistuksen mukaisesti siihen kuuluvalla lomakkeella (liite 2) ja minä tein havainnot ruutuvihkooni työkalun käytöstä. Roolini oli olla ulkopuolinen tarkkailija, joka ei osallistuisi aktiivisesti toimintaan.

Riittäväksi määräksi havainnoita lasketaan, kun saavutetaan saturaatio, jolloin lisähavainnointi ei tuo enää lisäarvoa tai uutta tietoa tutkimuksen kannalta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 87). Nämä 21 havainnointia olivat riittävät, sillä loppupuolen havainnoinneissa ei enää noussut esiin uutta tietoa, tai mitään, joka olisi ollut kehittämistyön kannalta oleellista.

Aluksi laskin kappalemääriä, monessako havainnoinnissa on rauhallista tai montako kertaa opettaja keskeytettiin. Koska tutkimukseni on laadullinen, koin että tilastollinen tieto ei ole tässä kohtaa niin relevanttia näin pienestä näytteestä, että se toisi tähän tutkimukseen lisäarvoa. Sekä minua, tilaajaa että myös varhaiskasvatusta hyödyttää enemmän tieto, *mitä* havainnoista nousi esiin, eikä se, *kuinka monta kertaa*. Koska olen nämä havainnot kirjannut itselleni ylös, halusin tuoda ne kuitenkin esiin tässä tutkimuksessa.

Olen koonnut taulukkoon 2 kuinka monta havainnointia kussakin lapsiryhmässä oli ja montako havainnointia kukin opettaja teki. Taulukosta näkyy myös erityyppiset havainnointihetket. Taulukossa 2 näkyy, että suurimmassa osassa havainnointitilanteita oli vain alle 5 lasta. Yhdeksässä tilanteessa oli 5 lasta tai enemmän ja nämä olivat kaikki ruokailuja. Siirtymätilanteita, jotka johtivat ruokailuun tai leikkiin, oli yhteensä kahdeksan.

Taulukko 2. Havainnointien jakautuminen opetusryhmien, havainnoijien ja erilaisten tilanteiden mukaan.

Opetusryhmä A	14	Havainnoija a	8	Lounas	6	Alle 5 lapsen havainnointitilanteita	12
Opetusryhmä B	7	Havainnoija b	6	Välipala	3	5 lasta tai enemmän havainnointitilanteessa	9
		Havainnoija c	7	Leikkihetki + askartelu	12		
Yhteensä	21		21		21		21

Kuten jo koulutuksessa olimme keskustelleet, siirtymätilanteet ovat mielenkiintoisia havainnoinnin suhteen, sillä näissä koetaan helpommin turhautumista, kiirettä ja stressiä. Tilanteet ovat sekavia, hälyisiä ja kiireisiä tai lapset joutuvat odottamaan. Siirtymä vaikuttaa havainnointiin paljon sekä havainnoijan että havainnoitavan näkökulmasta. Tässä opinnäytetyössä tein itse havainnointia havainnointitilanteesta, joten siirtymätilanteet muodostivat käytännön haasteita omien muistiinpanojeni tekemiseen ja myös päiväkodin henkilökunnan havaintojen kirjaamiseen.

Itse havainnointitilanteet vaihtelivat paljon hyvin rauhallisesta tilanteesta melko levottomaan hetkeen. Jo aikuisten mahdollisuudet irrottautua muusta työstä vaihtelivat, sillä havainnoija c oli välillä ryhmässä B yksin noin kymmenen lapsen kanssa.

Jaottelin tilanteet lapsimäärän mukaan, koska tilanteissa, joissa on useampia lapsia, havainnoijan rooli helposti muuttuu ja häly sekä konfliktiriskit lasten välillä kasvavat. Oma huomioni kiinnittyi hälyssä aika ajoin muuhun kuin havainnoitavaan tilanteeseen. Erityisesti lapsiryhmässä B, jossa oli vähemmän henkilökuntaa, oli ajoittain tilanteita, että opettaja joutui kääntämään huomionsa pois havainnoitavasti lapsesta ja kirjaamaan havaintonsa jälkikäteen.

Varhaiskasvatuksen opettajat havainnoivat lapsia vähintään kymmenen minuutin ajan, usein kuitenkin lähes kaksinkertaisesti. Omat havainnointini kestivät siten myös 15–20 minuuttia. Aikuiset tarkkailivat lapsen eleitä, asentoja, ilmeitä ja kontakteja ja kirjoittivat ylös ajatuksiaan. He kirjoittivat paljon ja kääntelivät aluksi lomaketta, nähdäkseen toisella puolella olevan ohjeistuksen. Henkilökunnalla oli myös mahdollisuus kysellä lapsilta ajatuksia ja toiveita Huomaa minut! -pikkuvihon avulla. Loppupuolen

havainnoinneissa he eivät selvästi tarvinneet enää ohjeistuksia ja kirjoittaminenkin oli jonkin verran vähäisempää, tiiviimpää.

Havainnointitekniikkani oli strukturoitu. Kirjasin kaikki havaintoni havainnointipäiväkirjaani ja jokaisessa havainnointitilanteessa oli kohteena samat aiheet: tilanne, aloitus, eleet, ilmeet ja asennot, olotila, objektiivisuus, keskeytykset, tilanteen kulku, Ahaa-elämykset, tilanteen päättymisen. Havainnoinnin jälkeen havainnoija ja minä kävimme lyhyen reflektoinnin tai palautehetken tilanteesta. Vaikka tätä ei olisi ollut suunniteltu, sitä olisi ollut vaikea välttää, koska se tuli niin luonnollisesti. Kävimme lyhyesti tilanteen läpi havainnoinnin näkökulmasta, oliko tilanteessa jotain erityistä tai jäikö jokin erityinen mieleen opettajalle.

4.3 Teemahaastattelu

Opinnäytetyössäni haastattelu oli selkeästi toissijainen aineistonkeruumenetelmä, sillä havainnointi antoi paljon informaatiota lasten osallisuudesta ja se tehtiin perusteellisesti. Haastattelu ja kysely muistuttavat toisiaan tutkimusmenetelminä. (Tuomi & Sarajärvi 2012, 72) Haastattelu on menetelmänä kuitenkin joustavampi, koska kysymyksiä on mahdollista selventää, kysyä uudelleen ja vaihtaa järjestystä helposti (mt. 73).

Haastattelun tilalle suunniteltiin ensin aivoriihtä. Tämä olisi kuitenkin vaatinut hie- man suuremman ryhmän (yleensä 6-12 henkeä), joten se jäi toteuttamatta, koska ha- vainnoijia oli vain kolme (Ojasalo ym. 2015, 160). Haastattelu oli puolistrukturoitu, eli siinä oli etukäteen suunnitellut kysymykset, mutta niitä ei tarvinnut käydä läpi tark- kaan sanasta sanaan. Haastattelu toteutettiin yksilöhaastattelun ja ryhmähaastattelun välimuotona, sillä ryhmä käsittää yleensä enemmän kuin kaksi henkilöä (Ojasalo ym. 2015, 41). Tarkoitus oli haastatella kaikkia kolmea havainnoijaa samanaikaisesti, mutta vain kaksi kolmesta havainnoijasta pääsi paikalle. Molemmista opetusryhmistä oli kuitenkin paikalla vähintään yksi henkilö. Kolmas havainnoija vastasi kysymyksiin kirjallisena.

Kysymyksiä oli yhteensä 16 (liite 3) ja ne liittyivät tutkimuskysymyksiini työkalun käy- tön helppoudesta, missä tilanteissa se toimi, miten opiskelijan läsnäolo vaikutti lapsen tai aikuisen käytökseen ja millaisia ajatuksia opettajille heräsi lapsista havainnoinnin aikana. Tärkeimpänä olivat loppupuolen kysymykset, joissa kysyttiin, nousiko lasten

kommenteista aiheita, mitä pitäisi muuttaa? Myös aikuisten omia toiveita, jotka nousivat kyselystä, pyydettiin.

Haastattelujen tarkoituksena oli syventää tutkittavaa asiaa, eli saada havainnoijilta lisätietoja. Asioiden selventäminen onkin yksi haastattelun tehtävä (Ojasalo ym. 2015, 106). Haastattelun avulla halusin saada lisätietoa osallisuustyökalun sopivuudesta osaksi päiväkodin käytäntöjä. Kysyin havainnoijilta mm. miltä osallisuustyökalun käyttö tuntui ja mikä siinä oli hyvää tai huonoa.

Havainnoinnilla voi olla myös huonoja puolia tiedonkeruumenetelmänä, sillä havainnoija saattaa häiritä tilannetta, jolloin se ei ole luonnollinen. Joskus tilanne saattaa muuttua havainnoijan läsnäolosta. (Ojasalo ym. 2015, 116.) Pyrimme pitämään tämän aiheen koko ajan mielessä ja tämän vuoksi oli hyvä, että havainnointiaika oli pitkä. Osa lapsista kysyi jossain vaiheessa, olenko siellä töissä. Havainnointi oli loppua kohden kaikille helpompaa, koska kaikki tiesivät, miten havainnointitilanteet menisivät. Lisäksi havainnointia auttoi se, että olin päiväkodissa vierailut monet kerrat ja opettajat sekä suuri osa lapsista olivat minulle tuttuja.

Tämä olisi voinut olla myös havainnoinnin vaikeutena, sillä havainnoija saattaa sitoutua emotionaalisesti havainnoitavaan ryhmään (Ojasalo ym. 2015, 117). Oli tilanteita, joissa teki mieleni puuttua tilanteihin, erityisesti kun tunsin lapsia ja tiesin heidän nimensä ja luonteensa. Pysyin kuitenkin hyvin objektiivisena tarkkailijana. Välillä havaintojen kirjaaminen tuotti ongelmia, kun samanaikaisesti tapahtui jo jotain muuta mitä olisi pitänyt nähdä. Havainnoiteja tehdessä huomasin, ettei asioita muistanut kovin tarkkaan tilanteen jälkeen.

Käytin aineistona lasten osallisuuden osalta myös opettajien havainnointilomakkeita. Tämän aineistonkeruutavan otin lopulta mukaan vasta, kun havaitsin, ettei omista havainnointilomakkeistani löytynyt vastauksia lasten osallisuutta koskevaan tutkimuskysymykseen. Opettajien tekemät havainnointimuistiinpanot auttoivat myös muistamaan paremmin havainnointitilanteen, sillä lomakkeissa oli kerrottu samoista tilanteista, tosin eri näkökulmasta. Lisäksi tein sähköpostitse lyhyen haastattelun Kaarinan kunnanvaltuutetuille, jotta sain tietoa lasten vaikutusmahdollisuuksista kyseisessä kunnassa.

Kaarinan kunnanvaltuuston sähköpostihaastattelut

Tässä opinnäytetyössäni halusin selvittää, mitä lapsen osallisuus varhaiskasvatuksessa saa aikaan tai miten lasten toiveet, viestit ja ajatukset saataisiin näkyviin ja tuottamaan jotain muutoksia. Koska havainnoinnin ja haastattelun kautta en saanut vastauksia prosessikuvausta varten, päätin kysyä asiaa Kaarinan kaupungin päättäjiltä. Tutkimukseni alakysymys oli, *miten saatuja tuloksia voidaan viedä eteenpäin kunnan päätöksentekoon* ja tähän minulla ei ollut vielä vastauksia kuin Juhani Rantasen suullinen tiedonanto.

Lähetin sähköpostikyselyn 12.4.2021 kymmenelle Kaarinan kaupunginvaltuuston jäsenelle viidestä eri puolueesta. Kyselyssä oli viisi kysymystä alle kouluikäisten osallisuusmahdollisuuksista päätöksenteossa. Tavoitteenani oli myös selvittää tarkemmin prosessia, miten lasten osallisuudesta nousevat muutosehdotukset etenisivät kunnan päätöksenteossa. Vastausaika oli hyvin lyhyt, koska idea kyselystä tuli niin myöhään. Sain tässä lyhyessä ajassa kuitenkin yhden vastauksen Kokoomuksen Hanna Sirkiältä ja se riitti saamaan tarvittavat tiedot. Kuntalaisaloitteen tekemisprosessi esitellään luvussa 6.2.

4.4 Aineiston analysointi

Havainnoinnin analysoinnissa on tärkeää pystyä rakentamaan havaintojen perusteella looginen kokonaisuus. Havaintojen analysointiin käytin teoriaohjaavan sisältöanalyysin tyyliä. Tämän analysointitavan tunnusmerkkeihin kuuluu, että analyysivaiheessa edetään ensin aineistolähtöisesti ja lopuksi tuodaan teoreettinen viitekehys analyysia ohjaavaksi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 97.) Käsitteistö on valmiina ja analyysin luokittelu pohjautuu aiempaan viitekehukseen (Ojasalo ym. 2015, 140). Tässä opinnäytetyössä viitekehysenä toimi Huomaa minut! -menetelmäopas.

Analyysin saavuttamiseksi on tärkeää ensin pelkistää, eli pilkkomalla tai yhdistämällä havainnot, ryhmittelemällä ne ja abstrahoimalla, eli erottamalla tutkimuksen kannalta oleellinen tieto ja luomalla teoreettista käsitteistöä. Sen jälkeen tehdään itse tulkinta aineistosta. (Ojasalo ym. 2015, 119; 139.) Tulkinta ei kuitenkaan vielä tarkoita johtopäätöstä (mt. 143).

Laadullisen tutkimuksen analyysi etenee kutakuinkin seuraavasti: Päätös, mikä aineistossa kiinnostaa; aineiston läpikäynti ja kiinnostavien asioiden erottaminen; kaiken

muun poistaminen; merkittyjen asioiden kerääminen yhteen. (Kuvio 1) Tämän jälkeen luokitellaan tai teemoitellaan aineisto ja kirjoitetaan yhteenveto. Monesti aineistosta löytyy paljon kiinnostavia aiheita, joita ei ole osannut odottaa. Aineiston läpikäyminen tarkoittaa sen litterointia tai koodaamista. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92.)

Kuvio 1 Laadullisen tutkimuksen analyysin eteneminen (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92.)

Tutkimukseni kohdalla tein päätöksen, että lasten osallisuus, hyvinvointi sekä tilanteen kuvaus ja opettajan käyttäytyminen ovat kiinnostavimmat aiheet. Havainnointini keskittyi 10 havainnointiaiheeseen (lisäksi reflektointi ja palaute): Tilanne (montako lasta ja aikuista, mitä tapahtuu, ilmapiiri); Miten havainnoija aloittaa havainnoinnin; Millaisia eleitä ja ilmeitä havainnoijalla on; Havainnoijan olotila; Pystyykö pysymään objektiivisena; Ahaa-elämyksiä; Joutuuko havainnoija keskeyttämään havainnoinnin ja miksi? Mitä tapahtuu; Mitä havainnoinnissa tapahtuu ja Miten havainnointi päättyy. Lisäksi kirjasin ylös reflektoinnin sekä palautteen työkalusta, jos sellaista tuli. Jaoittelin nämä myöhemmin taulukon 3 mukaisesti 11 teemaan.

Painotin analysoinnissani erityisesti tilanteen kuvailua, havainnoinnin aloittamista (siirtymien vuoksi), havainnoijan eleet ja ilmeet sekä objektiivisuuden ja keskeytykset. Reflektointi sai myös suuren painon. Jätin vähemmälle huomiolle lopulta havainnoijan olotilan sekä miten tilanne etenee tai miten se päättyy. Nämä eivät olleet kovin informatiivisia tutkimukseni kannalta. Dokumentoin havainnointini Excel-tilaukseen käsin kirjoittamieni muistiinpanojen perusteella ja teemoittelin ne laajemmiksi ryhmiksi. Teemoiksi muodostuivat seuraavat aiheet: Lapsen osallisuus, lapsen hyvinvointi, havainnointitilanne ja opettajan toiminta (taulukossa 3).

Taulukko 3. Havainnointiteemat opettajien havainnoinnista.

Havainnointitilanne	Opettajan toiminta	Lapsen hyvinvointi	Lapsen osallisuus
tilanteen rauhallisuus	opettajan olotila	lapsen ominaisuuksien/taitojen huomaaminen	vuorovaikutus
lasten lukumäärä	hermostuminen/kiire		
tilanteen luonne (siirtymä vai tilanne ollut jo pitkään sama)	objektiivisuus		
resurssit	mentalisaation mahdollisuus		
keskeytykset			

Luokittelin myös varhaiskasvatuksen opettajien havaintolomakkeet selville tulleiden toiveiden ja ajatusten perusteella. Lomakkeessa (liite 2) on havainnointia varten olevat apukysymykset ja niiden perusteella opettajat vastailivat havainnointiin. Luokitteluiksi muodostuivat lopulta seuraavat teemat: lapsen tyytyväisyys, toiveet, harmitukset, keskittymisen mahdollisuudet, aikuisen huomio ja tuki, vaikuttamismahdollisuudet tilanteessa, ruoka, leikki, sosiaaliset suhteet, yhdenvertaisuus, odottelu, rauha, tilat, itseilmaisuu, vuorovaikutus. Nämä teemoittelin edelleen samoin kuin oman havainnointini, eli havainnointitilanne, opettaja, lapsen hyvinvointi ja lapsen osallisuus (taulukko 4).

Taulukko 4. Havainnointiteema lasten havainnoinnista.

Havainnointitilanne	Opettajan toiminta	Lapsen hyvinvointi	Lapsen osallisuus
keskittymisen mahdollisuudet	aikuisen huomio ja tuki	lapsen tyytyväisyys	toiveet
odottelu		ruoka	harmitukset
rauha		leikki	vaikuttamismahdollisuudet tilanteessa
tilat		sosiaaliset suhteet	itseilmaisuu
		yhdenvertaisuus	vuorovaikutus

Kaikki edellä mainitut ovat yhteydessä toisiinsa, sillä esim. havainnointitilanne vaikuttaa opettajan mahdollisuuksiin huomioida lasta ja lapsen hyvinvointiin vaikuttaa esimerkiksi tunnelma ja opettajan huomio. Osaltaan opettajan huomio ja tuki lasketaan myös osallisuuden määritelmään, joten nämäkin teemat menevät osittain päällekkäin.

Teemoittelun olisi voinut tehdä myös MLL:n V-S piirin Huomaa minut! -oppaan luokittelun perusteella (ks. taulukko 1). Koin kuitenkin, että yhdenvertaisuus ja yhteisöllisyys/sosiaaliset suhteet ovat yhdistettävissä lapsen hyvinvoinnin alle ja palveluohjaus on osa osallisuutta. Tässä havainnoinnissa ei tullut varsinaisia palveluohjauksen esimerkkejä esille, joten jätin sen pois taulukostani.

Kävin läpi myös opettajien täyttämät havainnointilomakkeet ja kirjasin ylös, mikäli niistä nousi jotain sellaista, mitä en ollut itse vielä havainnut. Koska oma havainnointini liittyi opettajien havainnointiin ja he taas havainnoivat lapsia, heidän tekemänsä muistiinpanot käsittelivät eri asiaa, ts. lasten eleitä, ilmeitä, ajatuksia, toiveita viestejä ja huolia. Oma havainnointini käsitteli opettajien eleitä, ilmeitä, liikehdintää, kirjoittamista ja kommentteja, joita he lapsille sanoivat.

Osallisuuden näkökulma tulee selkeimmin esille opettajien havainnoinneista. Myös omista havainnoinneistani nousi lasten osallisuuteen viittaavia asioita, mutta koska oma fokukseni oli opettajien havainnoinnissa työkalun käytöstä, käytin heidän havainnointilomakkeitaan tehdessäni analyysia ja johtopäätöksiä lasten osallisuuden mahdollisuuksista.

Opinnäytetyöni tavoitteena oli, että havainnoista nousseista kehitysideoista tehtäisiin mahdollisesti kuntalaisaloite. Sen innoittajina ja tekijöinä olisivat lapset, joten tällä tavoin lasten ääni tulisi oikeasti kuuluviin. Tässä vaiheessa ajatus oli, että aloitteen teossa mukana voisi olla myös MLL:n V-S piiri tai MLL Kaarinan paikallisyhdistys, johon itsekkin kuulun. Kuntalaisaloite jäi kuitenkin tekemättä aikataulun rajallisuuden vuoksi. Nyt, kun on tiedossa, miten aloitteen tekeminen olisi mahdollista, voidaan asiaa jatkaa edelleen aloitteen tekemiseen.

Koska opinnäytetyössäni oli tärkeää selvittää, miten henkilöt toimivat ja kokevat työkalun käytön, havainnointi soveltui menetelmäksi hyvin. Pelkällä haastattelulla asiaa selvitettäessä, ei olisi saatu niin hyvää tietoa siitä, miten työkalun käyttö todella sujui

päiväkodissa. Haastattelua käytin kuitenkin tuomaan lisätietoa ja opettajien kokemuksia havainnoinnista. Tutkimukseni yksi pyrkimys oli testata, miten Huomaa minut! - osallisuustyökalu toimii varhaiskasvatuksessa.

Haastattelu oli lopulta puolistrukturoitu parihaastattelu, sillä yksi opettajista ei päässyt haastattelutilanteeseen. Hän vastasi kysymyksiin kirjallisena. Tehdyn parihaastattelun nauhoitin puhelimellani, mutta valitettavasti en ehtinyt litteroida haastattelua ennen kuin puhelimeni lopetti toimintansa, ja nauhoite oli menetetty. Tein analyysin siis muistiinpanojeni, muistini sekä yhden opettajan kirjallisten vastausten perusteella. Haastattelukysymykset on esitelty liitteessä 3. Teemoittelin 16 kysymystä seuraavasti: osallisuustyökalun käyttö ja sen helppous, osallisuustyökalun sopivuus varhaiskasvatuksen toimintaan ja lasten osallisuus.

5 TULOKSET JA ANALYYSI

Teemoittelin havainnointiaineistoni seuraavasti: havainnointitilanne, opettajan toiminta, lapsen hyvinvointi ja lapsen osallisuus. Viimeisenä mainittu tema on luonnollisesti kaikkein kiinnostavin opinnäytetyöni kannalta, mutta kaikki linkittyvät toisiinsa. Haastatteluaineiston teemoiksi muodostuivat osallisuustyökalun käyttö ja sen helppous, osallisuustyökalun sopivuus varhaiskasvatuksen toimintaan ja lapsen osallisuus.

5.1 Havainnointitilanne vaikuttaa osallisuuden mahdollistumiseen

Havainnointitilanteet olivat suurimmaksi osaksi rauhallisia, vaikka joissakin tilanteissa kyseessä oli siirtymä ulkoa leikkeihin tai leikistä ruokailuun. Selkeää rauhattomuutta esiintyi muutamassa tilanteessa, kun oltiin siirtymä- tai odottelutilanteessa ja kun joulunaika alkoi lähestyä. Joulukuukausi vaikutti opettajan kommenttien mukaan yleiseen ilmapiiriin malttamattomuutena ja levottomuutena. Kuitenkin kaksi kolmasosaa havainnointitilanteista oli rauhallisia, ja tämä vaikutti luonnollisesti opettajien mahdollisuuden havainnoida rauhasa.

Myös lasten ja aikuisten lukumäärä tilanteissa vaihteli. Lähtökohtaisesti havainnointin kohteina oli kaksi hieman erilaista opetusryhmää, joista A oli integroitu ja henkilökuntaa oli noin tuplasti siihen mitä ryhmässä B. Ryhmä B oli ns. normaali lapsiryhmä, jossa ei tietojeni mukaan ollut erityisen tuen tai tehostetun tuen tarvitsijoita. Ruokailut, joita tässä tutkimuksessa oli yhteensä yhdeksän, olivat kaikki yli viiden lapsen tilanteita, mutta rauhattomuus ei näkynyt niissä kuin lähinnä siirtymisissä ja puheen lisääntymisenä. Tilanteen rauhallisuuteen tai rauhattomuuteen ei siis varsinaisesti voi katsoa vaikuttaneen lapsimäärän koko.

Sen sijaan aikuisten lukumäärällä (tai lasten määrä per aikuinen) oli selvä merkitys tilanteeseen ja sen rauhallisuuteen. Kun parinkymmenen lapsen ruokailu- tai leikkitalanteessa oli vain kaksi aikuista – hetkittäin jopa yksi – oli havainnointia selvästi haastavampi tehdä. Opettajat, jotka havainnoivat lapsia, olivat kokeneita ammattilaisia, jotka olivat olleet useamman vuoden työssä ja heille syöminen ja havainnointi onnistui melko hyvin siitä huolimatta, että välillä piti käydä kaatamassa maitoa tai antamassa lisää ruokaa lapselle.

Tämä ei kuitenkaan ole havainnointia sillä tasolla kuin Huomaa minut! -havainnointityökalun oppaassa kuvaillaan. Havainnoinnin tulisi olla mentalisaatioon perustuvaa, jolloin lapsen tunteet ja ajatukset pystyttäisiin tulkitsemaan mahdollisimman oikealla tavalla. Tämä ei lapsiryhmässä B ollut valitettavasti aina mahdollista. Haastavin tilanne havainnointiin oli iltapäivän leikkitilanne ryhmässä B, kun lapsia oli kaikkiaan yhteensä kahdeksan ja aikuisia vain yksi. Lapset leikkivät eri huoneissa, ja opettaja pyrki vastaamaan lasten pyyntöihin ja kysymyksiin sekä tekemään samalla havainnoiteja yhdestä lapsesta.

Keskeytyksiä tilanteissa oli muutamia, osa johtuen henkilökunnan määrästä ja osa johtuen muun henkilökunnan keskeytyksistä. Henkilökunnan määrään liittyviä keskeytyksiä olivat ruokailuissa esim. edellä mainittu maidon tai ruuan antaminen lapselle tai tavaran vieminen toiseen ryhmään, kun taas muut keskeytykset olivat esim. tieto joulukirkosta tai kun kysyttiin TET-harjoitteluasiasia. Nämä olivat kuitenkin suhteellisen lyhyitä keskeytyksiä, eivätkä häirinneet havainnointia suuremmin.

5.2 Opettajan toiminta voi edistää lapsen osallisuutta

Kaikki varhaiskasvatuksen havainnoijat olivat koulutettuja työhönsä. Yhdellä oli varhaiskasvatuksen erityisopettajan koulutus, toisella varhaiskasvatuksen opettajan koulutus ja kolmannella lastenhoitajan koulutus. Kaikki olivat jo pidempään alalla toimineita ammattilaisia ja heidän työskentelyssään näkyi varmuus tekemisestä. Havainnoidessani heidän tekemistään, olin iloinen nähdessäni jokaisen kasvoilla aidon hymyn ja kiinnostuksen lasta kohtaan. Kaikissa havainnointitilanteissa olen kirjannut päiväkirjaani, että opettaja on ollut hymyilevä. Luonnollisestikin oli hetkiä, joissa opettaja ei hymyillyt, mutta jokaisessa havainnoinnissa heidän kasvojensa ilmeet viestivät lapsille, että heidät on huomioitu positiivisella tavalla.

Hymyn lisäksi opettajien kasvoilla oli selvästi ajattelevaisuutta, erityisesti kun lapsi teki jotain tilanteesta poikkeavaa. Eräessä ruokailutilanteessa lapsi katsoi ikkunasta ulos pitkään, jolloin opettajan kasvoilla oli pohdiskeleva ilme. Hän oli myös kirjannut tästä tilanteesta, että mielti, mitä lapsella on mielessä. Tässä kehittämistyössä merkityksellistä on nimenomaan se, että aikuinen pystyy keskittymään lapseen niin intensiivisesti, että hän pääsee lapsen ajatusten taustalla oleviin asioihin – mentalisaatioon.

Mentalisaatiossa pyritään ponnistelemaan lapsen kokemusmaailman tavoittamiseksi (Kalland 2020). Havainnoinnissa tuli ilmi, että opettaja huomasi esim. lapsen estetiikasta tai laskemisesta kiinnostuneisuuden, mitä ei välttämättä olisi huomannut ns. normaalissa arkisessa touhuilussa. Opettajia havainnoidessani huomasin, että he olivat välillä hyvinkin mieltäväisiä tulkitessaan lasten mietteitä ja ajatuksia toiminnan taustalla. Mentalisaatiokykyyn liittyykin aina myös pientä epävarmuutta ja sen sietämistä (Kalland, 2020).

Myös aikuisen oma mentalisaatiokyky on yhteydessä lapsen kehitykseen (Kalland 2020) ja hän voi pyrkiä vahvistamaan yhteyttä lapsiin sekä tutkia mielessään lasten mielen mahdollisia sisältöjä. Varhaiskasvatuksen henkilökunnasta tuli vaikutelma, että he ymmärsivät havainnoinnin ja mentalisaation merkityksen koulutuksensa ja työkokemuksensa kautta, sillä heiltä tuli paljon tekstiä vastauslomakkeisiin. He myös tekivät lapsille avoimia kysymyksiä tilanteissa, joissa lapsen sanoma jäi tulkinnanvaraiseksi. Tässä tutkimuksessa havainnoitavat lapset osasivat kaikki puhua, joten tämä oli mahdollista.

Vauvoja ja oikein pieniä lapsia tulkittaessa havainnoinnilla ja mentalisaatiolla on entistä tärkeämpi merkitys. Kaikilla havainnoijilla oli lapsia kohtaan kiinnostunut ja myötämielinen asennoituminen, vaikka tilanteet olivat välillä stressaaviakin. Myötämielisyys onkin yksi mentalisaatioon kuuluvista asioista (Kalland 2020). Koin havainnoijan roolissa suurta iloa, kun näin myös henkilökunnan lempeät, hymyilevät katseet lapsia kohtaan ja joitain helliä kosketuksiakin pääsin todistamaan. Nämä asiat vahvistavat ymmärretyksi tulemisen kokemusta lapsella (Kalland 2020).

Tilanteissa, joissa itse havaitsijana aloin jo kokea pientä stressiä levottomuuden vuoksi, kokeneet ammattilaiset olivat suhteellisen rauhallisia. Ilmeistä ja eleistä oli pääteltävissä, että tilanne oli hieman stressaava, mutta hermostumista tai kiireen tuntoa ei lapsille asti ainakaan näytetty. Opettaja saattoi kirjoittaa asian havainnointilomakkeeseen, joten hän sai purettua sen kirjallisena.

Aikuiset pysyivät myös objektiivisina suurimman osan ajasta. Ongelmia herätti havainnointilomakkeen käytössä se, että saako aikuinen kommentoida lapsen tekemisiä. Objektiivisyys ei luonnollisestikaan ole täysin mahdollista, jos opettaja on ainoana aikuisena lasten kanssa ja samalla koettaa tehdä havainnointia. Ryhmässä A tämä mah-

dollisuus taas oli paljon parempi, koska henkilökuntaa oli enemmän. Vaikka havainnoija ei silloinkaan ollut täysin objektiivinen, hän pystyi havainnoimaan hieman kauempaa ja ottamaan muutenkin etäisyyttä tilanteesta niin, että havainnoitava lapsi tuskin edes huomasi häntä.

5.3 Lapsen hyvinvointi näkyy lapsen toiminnassa

Havainnoijan roolissa oli ilahduttavaa nähdä, miten tyytyväisiltä kaikki lapset havainnoitavissa lapsiryhmissä vaikuttivat. Tämä ei ollut varsinaisesti tutkimustyöni tavoite, mutta se on seurausta siitä, millainen tilanteen ilmapiiri on, millaisia opettajat ovat ja miten osallisuus toteutuu. Osallisuus muovaa sosiaalisia taitoja ja kasvattaa lapsen itsetuottamusta (Raivio & Karjalainen, 2013; OPH 2018). Osallisuudella on siis välillistä vaikutusta lapsen hyvinvointiin. Päiväkodin tunneilmapiiri taas vaikuttaa lasten kokemuksiin arvostuksesta ja turvasta (OPH 2017).

Opettajien katseet, hymyt sekä hyväksyvät ja vahvistavat eleet taas saavat lapsen kokemaan itsensä nähdyksi ja kuulluksi, jolloin osallisuus vahvistuu (OPH 2016). Lapset, joita havainnoitiin, tulivat todella kuulluiksi ja nähdyiksi havainnoinnin aikana ja he pääsivät kertomaan aikuisille ja muille lapsille asioitaan. Aikuisen tehtävä on vahvistaa lapsen osallisuutta, ja siksi on tärkeää, että aikuinen kuuntelee mitä lapsella on kerrottavaa. Joissain havainnoissa opettajat pohtivat, olisiko heillä ollut aikaa kuunnella lapsen tarinoita jalkasärystä, teatterista tai isän ja papan iästä, jos he eivät olisi nimenomaisesti keskittyneet havainnointiin.

Lastenpsykiatrian erikoislääkäri, lääketieteen tohtori, Jari Sinkkonen (2012) on kirjoittanut kirjan *Mitä lapsi tarvitsee hyvään kasvuun*. Lapsen pääasialliset kasvattajat ovat luonnollisesti hänen vanhempansa tai huoltajansa, mutta koska suuri osa lapsista viettää ison ajan päivästäan varhaiskasvatuksessa ennen kouluikää, Sinkkosen (2012) vinkit sopivat myös päiväkodin kasvattajille. Sinkkosen mukaan yksi asia on riittävän hyvä vuorovaikutus. Hoivaajan sensitiivisyys lapsen viesteille on erittäin tärkeää. Hän painottaa nimenomaan ei-kielellistä vuorovaikutusta, kuten katseita, eleitä ja äänenpainoa. (Sinkkonen 2012, 176; 269.) Muita tärkeitä lapsen hyvinvointia lisääviä asioita ovat mm. säännönmukaisuus, turvallisuus, rajat, ikätoverit ja leikki sekä muu hassuttelu (Sinkkonen 2012, 269–274). Nämä asiat olleessa päiväkodissa olivat kunnossa.

Leikki tuli monessa havainnointitilanteessa merkityksellisemmäksi kuin ”vain tekemiseksi”, sillä opettajien kommenteissa oli useaan kertaan mainittu, että leikki kertoo lapsesta paljon. Myös lapsen luonteenpiirteet ja taidot tulivat leikkien kautta esiin. Yhdessä havainnointilomakkeessa oli kommentti *”Tämä leikkutilanne on pienoiskoossa lapsen päivä.”* Ja toisessa tilanteessa opettaja reflektoi havainnointia sanomalla: *”Tää on kyl mielenkiintost.”* Opettajien kiinnostus havainnointiin oli ihailtavaa.

Sinkkosen (2012, 269–274) mukaan leikki auttaa myös löytämään luovan asenteen taitoihin, tieteisiin ja kaikkeen hengenelämään, mikä taas luo hyvinvointia ihmiselle. Ilo näkyi molempien päiväkotiryhmien toiminnassa sekä lasten ja aikuisten asenteissa. Musiikki toi osaltaan rauhaa, mutta myös iloa ruokailuhetkiin. Ruokailuhetket olivat muuten hyvin säännönmukaiset, mikä luo osaltaan turvallisuutta lapselle. En nähnyt havainnoidessani kertaakaan tilannetta, jossa lapsilla olisi ollut turvaton olo tai jossa joku lapsi olisi ollut yksin tahtomattaan. Yhdessä havainnointitilanteessa opettaja havahtui ja kysyi, ovatko kaikki lapset sisällä, mutta tässäkin tapauksessa kaikki lapset olivat tallessa.

Havainnointia tekevät aikuiset olivat kirjanneet muistiin asioita, jotka liittyivät lasten luonteeseen, taitoihin tai ruokamieltymyksiin. Myös odotteluun tai kiirehtimiseen liittyvät kommentit, kuten ”Odottaa rauhassa ruokailun alkua”, ”Ei kiirehdi, vaikka kaverit ovat jo menneet” tai ”Ei malta syödä loppuun, kun odottaa leikkiin pääsyä”. Ruokailutilanteista joistain lapsista oli havaintoja, että he hakivat lisää tiettyä ruokaa, kun taas jossain tilanteessa lapselle ei maistunut ruoka. Matemaattiset taidot ja esteettisyyteen liittyvät huomiot oli myös mainittu, kuten myös kielellinen kehitys. Taitoihin liittyviä kommentteja oli lähes kaikissa leikkihetkiin liittyvissä havainnoinneissa.

5.4 Lapsen osallisuus on monen asian summa

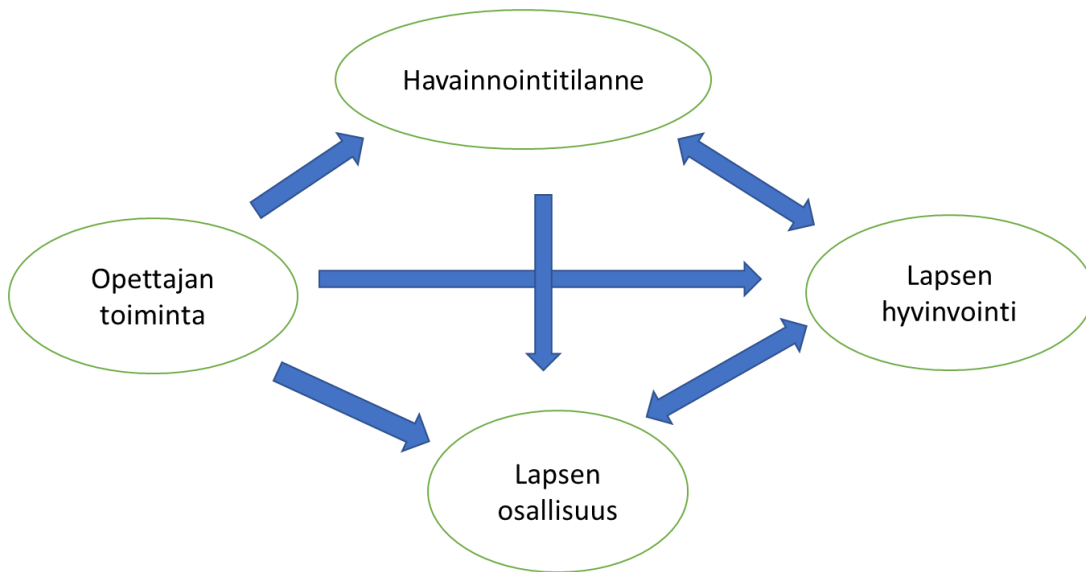
Lasten osallisuus on tullut ilmi osittain jo aiemmissa kappaleissa, mutta erityisesti se näkyi leikin valitsemisessa ja mielipiteiden esille tuomisessa. Vuorovaikutustaidot kaverin kanssa oli myös mainittu useassa lomakkeessa, sekä lapsen vahvuuksina että myös kehitettävänä asiana. Myös lasten harmitukset ruoan tai leikin suhteen näkyivät selvästi opettajien lomakkeissa.

Eräässä havainnointitilanteessa värikynät olivat huonoja, tai niitä oli vähänlaisesti, jolloin lapset sanoivat asiasta aikuiselle. Havainnointia tekevä opettaja reagoi lasten tarpeeseen välittömästi, ja etsi heille lisää värikyniä. Toisessa tilanteessa lapset pyysivät saada askartelumateriaalia ja havainnoiva aikuinen etsi heille sopivaa kartonkia. Lapsi, jota havainnoitiin, antoi opettajalle tekemänsä pahvihatun, jotta hän muistaisi lapsen vielä, kun he menevät kouluun.

Lasten osallisuus tuli esiin jo havainnointien avulla, mutta haastattelun mukaan havainnointi mahdollisti sen, että opettajat voivat keskittyä yhteen lapseen noin 15 minuutin ajan. Lasta tarkkaillen sai tietoa hänen luonteestaan, taidoistaan ja kuuli heidän tarinoitaan paremmin kuin jos tällaista hetkeä havainnoinnille ei olisi ollut. Vaikka lapsia havainnoidaan päivittäin normaalissa toiminnassa, systemaattisesti tehty havainnointi antaa mahdollisuuden keskittyä vielä paremmin. Varsinaisia epäkohtia päiväkodin toiminnasta ei noussut, mutta esimerkiksi värikynien loppuminen tai se, että ruoka ei jollekin lapselle maistunut, näkyi selvästi lasten toiminnassa.

Lasten äänen kuuluminen, osallistuminen, on tämän opinnäytetyön tärkein näkökulma. Havainnointien perusteella tärkeäksi asiaksi nousi se, että lapset saivat ilmaista mielipiteitään ja olla mukana vaikuttamassa toiminnan kulkuun. Lasten oikeuksien sopimuksen mukaan lapsella tulee olla mahdollisuus ilmaista näkemyksiään lasta koskevista asioista iän ja kehitystason mukaisesti. (12 artikla) Hänellä on myös oikeus ilmaista vapaasti mielipiteensä, kunhan se ei loukkaa ketään (13 artikla).

Kuviossa 2 on esitetty, miten edellä esitetyt teemat liittyvät toisiinsa.

Kuvio 2. Yhteys lapsen osallisuuden, hyvinvoinnin, opettajan ja havainnointitilanteen välillä.

Opettajan toiminta vaikuttaa kaikkiin muihin osa-alueisiin, eli aikuisen roolilla on suuri vaikutus. Lapsen osallisuus ja hyvinvointi ovat selvästi toinen toistansa vahvistavia ja havainnointitilanne ja hyvinvointi vaikuttavat toisiinsa. Jos lapsi ei voi hyvin, tämä saattaa vaikuttaa havainnointitilanteeseen levottomuutena.

5.5 Osallisuustyökalun käyttö varhaiskasvatuksessa

Opettajien mielestä työkalun käyttö oli suhteellisen helppoa ja mukavaa. Paperin kaksipuoleisuus oli hieman haastavaa ja kysymysten lukeminen samalla, kun teki havainnointeja, osoittautui myös osittain haastavaksi. Havainnointien edetessä lomakkeen käyttö kuitenkin helpottui sitä mukaa kun niitä tehtiin, sillä kysymykset ja havainnointitapa olivat jo hyvin muistissa. Varhaiskasvatuksen opettajilla oli selvästi kokemusta havainnoinnista, sillä heille havainnointi tuntui olevan suhteellisen helppoa ja luontevaa. Toki he tekevät havaintoja koko ajan päivän aikana, mutta aktiivinen havainnointi voi olla haastavampaa.

Opetusryhmässä A, joka oli integroitu opetusryhmä ja jossa oli tästä syystä enemmän henkilökuntaa, havainnoijien rauhallisuus ja stressittömyys näkyi selvästi tilanteissa. Myös lapsiryhmässä B tilanteet olivat suurimmaksi osaksi rauhallisia, mutta koska lapsia oli suunnilleen yhtä paljon kuin ryhmässä A, mutta henkilökuntaa vain puolet, tämä vaikutti lasten huomioimiseen. Kaikki havainnoinnit kestivät enemmän kuin al-

kuperäisen ohjeistuksen 10 minuuttia, välillä jopa 20 minuuttia. Tämä johtui luultavasti tutkimustyöstä ja myös siitä, että lapsiryhmissä tapahtui välillä niin paljon, että opettajat tarvitsivat enemmän kuin 10 minuuttia saadakseen keskittyttyä lapsiin.

Lapsiryhmien välillä oli selkeä ero havainnoinnin mahdollistamisessa. Lapsiryhmässä A, jossa oli enemmän henkilökuntaa, havainnointi onnistui hyvinkin keskittyneesti. Toisessa lapsiryhmässä B opettajalla oli monesti muuta työtä niin paljon, että kirjaaminen oli välillä haastavaa. Muita havainnointityökaluja on käytetty päiväkodissa aiemminkin, mutta ei samankaltaista, jossa kirjataan huomioita lomakkeeseen. Myös muunlaista havainnointia opettajat tekevät työssään lähes koko ajan. Asioita ei vaan aina kirjata ylös.

Kaikki opettajat olivat sitä mieltä, että havainnointi onnistui hyvin lomakkeen avulla ja leikki-tilanteiden havainnoiminen oli erityisen hedelmällistä, sillä leikki kertoo lapsesta paljon. Myös ruokailuiden havainnoiminen oli hyvä tilanne, sillä niissä on siirtymä, odottelua sekä itse sosiaalinen ruokailutilanne, jossa pitää käyttäytyä tiettyjen normien mukaisesti. Opettajien mielestä työkalua voitaisiin käyttää varhaiskasvatuksessa jatkossa säännöllisemminkin, esim. lyhyissä jaksoissa. Henkilökunnan tulisi silloin sitoutua havainnointiin ja kirjaamiseen. Taulukossa 1 on esitetty luokittelu, jonka mukaan Huomaa minut! -lomakkeella tehdyt havainnoinnit voidaan tehdä (MLL:n V-S piiri 2017, 11). Tässä opinnäytetyössä käytin kuitenkin opettajien lomakkeiden luokitteluun omaa taulukkoani 4.

6 TUOTOKSET

Opinnäytetyöni tuloksia ja tuotoksia ovat prosessikuvaus kunnan päätöksentekoprosessista sekä selvitys, miten lapset voisivat suunnitella ja tehdä kuntalaisaloite. Tilaa-ajan, eli MLL:n V-S piirin toiveena oli saada selkeä kuvaus päätöksenteosta lapsivaikutuksiin liittyvässä esimerkissä kunta-alalla. Valitettavasti kuntalaisaloitteen tekeminen jäi tässä opinnäytetyössä suunnitteluasteelle. Huomaa minut! -osallisuustyökalua ei ole aiemmin käytetty päiväkodissa, joten tilaajaa kiinnosti tietää, miten työkalu toimisi varhaiskasvatuksen puolella. Tarkoituksena oli lisäksi kertoa, millainen prosessi lasten osallisuuden havainnoinnista ja heidän äänen saamisen kuuluvaksi kunnan päätöksenteossa on. Tämän prosessikuvauksen olen kuvannut seuraavassa luvussa.

6.1 Prosessikuvaus lasten osallisuustyökalun käytöstä

Lapsen osallisuus tulisi toteuttaa lapsiystävällisin menetelmin, kuten haastatteluin, kyselyin, sadutuksen, piirtämisen tai kirjoittamisen avulla tai kuvaamalla lasta. Päiväkoti tai avoin kohtaamispaikka ovat pienten lasten osallistumiseen soveltuvia paikkoja (Iivonen 2018). Olen laatinut prosessikuvauksen Huomaa minut! -osallisuustyökalun käytöstä kunnallisessa varhaiskasvatuksessa (Taulukko 5).

Taulukko 5. Osallisuustyökalun käyttöprosessi varhaiskasvatuksessa.

Huomaa minut! -osallisuustyökalun käyttöprosessi
1. Päiväkoti tai kunta päättää ottaa osallisuustyökalun käyttöön
2. Sitoutetaan ja koulutetaan henkilökunta työkalun käyttöön
3. Tilataan kaikille materiaalit, joihin henkilökunta perehtyy
4. Suunnitellaan havainnointitilanteet huolellisesti
5. Mahdollistetaan havainnointihetket esim. lisätyövoimalla
6. Tehdään havainnointia säännöllisesti.
7. Käydään läpi palaverissa esiin nousseet asiat
8. Kootaan lasten kanssa yhteen lapsilta lähtöisin olevia parannusideoita
9. Valitaan yhdessä, mitä lähdetään toteuttamaan
10. Hyödynnetään lomaketta vanhempaintapaamisissa

Jotta osallisuuden havainnointiprosessi olisi mahdollinen, pitää päiväkodin, varhaiskasvatuksen johtajan tai kunnan päättäjien tehdä päätös siitä, että lähdetään toteuttamaan lasten osallisuutta entistä paremmin ja suunnitelmallisemmin (1). Päätös osallisuustyökalun käyttöönotosta täytyy tehdä siis ainakin jollain tasolla. Kun päätös on tehty, sitoutetaan koko henkilökunta tai mahdollisesti tietyt henkilöt osallisuustyökalun käyttöön päiväkodin toiminnassa (2). Huomaa minut! -osallisuustyökaluun on hyvä valmis opas, mutta parhaiten sen käyttötavan oppii perehdytyksen avulla. MLL:n Varsinais-Suomen piiriltä voi tilata perehdytyksen, kuten tässäkin opinnäytetyössä tehtiin. Kunta voi myös koota eri varhaiskasvatuksen yksiköistä väkeä paikalle, jolloin koulutus voidaan tehdä isommalle porukalle kerralla.

Huomaa minut! -osallisuustyökaluun kuuluu oppaan lisäksi havainnointilomake sekä pikkuvihko, johon lapsi voi piirtää tai kirjoittaa ajatuksiaan tai toiveitaan itse tai aikuisen avustuksella. Näitä materiaaleja on saatavilla MLL:n Varsinais-Suomen piiriltä. Vaikka itse havainnointi on helppoa, erityisesti kokeneelle varhaiskasvatuksen henkilökunnalle, oppaassa on tärkeää tietoa, miksi mentalisaatioon perustuva havainnointi on tärkeää. Havainnoijien kannattaa siis tutustua materiaaliin ennen havainnointia (3).

Havainnointi onnistuu parhaiten, jos tilanne on ennalta hyvin suunniteltu (4) ja tähän on kunnolla resursseja (5). Resursseilla tarkoitan aikaa ja myös työvoimaa. Osallisuustyökalun käyttöprosessi saattaa tarkoittaa lisää työtä tai muita resursseja, mutta mikäli lasten osallisuuteen halutaan tosissaan muutosta käytännön tasolla, jotain pitää luultavasti muuttaa. Tuoreessa blogikirjoituksessa Iivonen (2021) mainitsee, että vaatii vielä töitä, että esimerkiksi lapsivaikutusten arvioinnin saadaan systemaattiseksi osaksi lapsiin vaikuttavien asioiden valmistelua. Vaikka ihmisillä on tietoa osallisuuden tärkeydestä lasten asioissa, käytännöt ja toimintakulttuuri voivat laahata perässä. (Mt.)

Havainnoidessani opettajia, huomasin, että oli selkeästi helpompi irrottautua syvällisempään havainnointiin, kun havainnoija (opettaja) ei ollut vastuussa koko lapsiryhmästä vaan hän sai rauhassa keskittyä havainnointiin. Tässä kohtaa suunnitelmallisuus ja lisätyövoiman käyttömahdollisuus ovat suuressa roolissa. Pilottiryhmän mie-

lestä ulkopuolinen henkilökunta ei välttämättä ole hyvä vaihtoehto, mutta jos päiväkotikiitos voi ottaa esim. lapsille tutun sijaisen päiväkodille kerran kuukaudessa, niin hänen avullaan saataisiin mahdollistettua monta havainnointitilannetta päivän aikana.

Havaintoja tehdessäni huomasin, että vaikka opettajat olivat saaneet perehdytyksen ja käyneet materiaalit läpi, he joutuivat aluksi kääntelemään paperia ja lukemaan kysymyksiä uudelleen. Parhaaseen tulokseen päästään, kun havainnointia tehdään säännöllisesti (6). Muutaman havainnointikerran jälkeen opettajat muistivat selvästi jo havainnointiteemat ja mielestäni havainnointi helpottui.

Kun havainnointeja on tehty tarpeeksi, voidaan niitä käydä läpi henkilökunnan palaverissa tai jopa muiden päiväkotien henkilökunnan kanssa (7). On erittäin tärkeää, etteivät havainnointilomakkeet jää pöytälaatikoihin, vaan niitä käydään läpi henkilökunnan kanssa. Tässä kohtaa lasten osallisuus tulee oikeastaan vasta kunnolla käytäntöön, kun heidän ajatuksensa käydään läpi. Päiväkodilla voi olla myös kuukausittainen palaveri, jossa kerrotaan, mitä havainnoinneissa on ilmennyt. Tämä voi olla jotain, mitä pitäisi muuttaa tai voidaan todeta että lapsi/lapset vaikuttavat tyytyväisiltä.

Tämän opinnäytetyön havainnoinneissa ei noussut mitään isoja epäkohtia, vaan pikemminkin lapsilla tuntui olevan hyvät oltavat. Kuitenkin aikuisten havainnot esimerkiksi lempi- tai inhokkiruuista, lasten taidoista tai luonteenpiirteistä, ovat todella tärkeää lapsen osallisuuden kannalta. Hänet on tällöin huomattu ja hänen äänensä on tullut kuulluksi ymmärtäväisen aikuisen toimesta.

Aikuiset voivat käydä lasten kanssa vielä yhdessä läpi, jos joistain havainnoinneista on noussut parannusideoita tai muuta, josta lasten kanssa voitaisiin keskustella (8). Opinnäytetyöni havainnoissa lasten värikyynät ja ruoka olivat aiheita, joista aikuiset olisivat voineet keskustella ja kysellä lisää lapsilta. Myös leikkihetken loppuminen tai iltapäivän levottomuus nousivat lomakkeista esille. Lapsilta voi kysellä, mikä tällaisissa tilanteissa auttaisi. Lapsen osallisuus tulisi tällaisessa keskustelussa entistä vahvemmaksi.

Jos päiväkodissa tuntuisi olevan jotain, mitä pitäisi muuttaa (esim. ostaa uusia värikyyniä, hankkia uusia leluja tai saada lempiruokia listalle), näistä asioista voitaisiin valita yksi, mitä lapset yhdessä aikuisen kanssa lähtisivät toteuttamaan (9). Kun lapset saavat itse vaikuttaa asioihin, he kokevat olevansa tärkeitä, sillä heitä on tällöin kuunneltu. Jo se, että aikuinen kertoo, mitä lasten havainnoinneista on noussut, on lapselle merkityksellistä, sillä jo siinä lapsi on osaltaan vaikuttamassa. Lapsilla voisi myös olla

päiväkodissa luvussa 4.3 mainittu ja seuraavassa luvussa 6.2 paremmin selitetty aloiteboksi. Siihen voitaisiin kerätä havainnoinneista ilmenneitä aiheita. Lasten havainnoinneista voisi silloin tulla jopa kuntalaisaloite. Lopuksi osallisuustyökalun käytöstä nousseita huomioita voitaisiin tuoda myös lapsen vanhemmille/hoitajille tiedoksi (10). Erityisesti, jos kaksi eri henkilöä ovat havainnoineet lasta ja huomanneet samoja asioita, havainnoinnit olisi hyvä tuoda esiin keskusteluissa.

6.2 Kuntalaisaloitteen suunnittelu- ja etenemisprosessi

Lasten osallisuutta voitaisiin parantaa lapsivaikutusten arvioinnin käyttöönotolla laajamittaisemmin. Lapsille voitaisiin tehdä kyselyjä aikuisten avustuksella. Tällä hetkellä Kaarinan kaupungissa toteutetaan lapsivaikutusten arvioinnin pilotointia, mutta se ei ole vielä vakiintunut käytäntö päätöksenteossa. Varhaiskasvatuksessa tällaista toki tehdään osana jokapäiväistä työskentelyä. Aloite asiasta on tehty ja se on kaupungilla käsittelyssä. Sirkiän (2021) mukaan lapsivaikutusten arviointi voisi ulottua myös muihinkin kuin suoraan lapsiin liittyviin asioihin.

Kuntalaisaloite voi olla millainen vain, esimerkiksi lasten piirustus, jonka takana on lauseita lapsilta (Rantanen 2018). Itse kuntalaisaloitteen tekeminen 0–6-vuotiaiden lasten toimesta ei onnistu ilman aikuisen apua, mutta lapset voivat olla aloitteen alullepanijoita heiltä saatujen ideoiden tai ajatusten pohjalta. Aikuisen avulla kuntalaisaloite on kuitenkin mahdollista tehdä. Virallisen kuntalaisaloitteen käsittely on hidasta, pahimmillaan vuosia. Parempi idea olisikin lähestyä asiassa suoraan virkamiestä tai luottamushenkilöä. (Sirkiä 2021.)

Kaarinan kaupungin nettisivujen kautta voi antaa suoraa palautetta kuntaan tai tehdä kuntalaisaloitteen. Tässäkin 0–6-vuotiaat lapset tarvitsevat aikuisen apua. (Sirkiä 2021.) Aloitteen tekemiseen on kaksi tapaa: Ensimmäinen tapa on käyttää Kuntalaisaloite.fi-palvelua, jolloin palvelu julkaisee aloitteen sivuillaan ja ohjaa sen Kaarinan kaupungin kirjaamoon. Toinen vaihtoehto on toimittaa aloite Kaarinan palvelupisteisiin tai lähettämällä sen kirjaamoon. (Kaarinan kaupunki kuntalaisaloite 2021; Rantanen 2018.)

Mikäli tehdään varsinainen kuntalaisaloite, asian käsittely etenee normaalin kunnallisen päätöksenteon mukaisessa järjestyksessä. Tämä tarkoittaa, että kuntalaisaloite tulee kaupungin kirjaamoon tiedoksi, jonka jälkeen se lähtee virkamiehille valmisteluun.

Asia etenee lautakuntiin, kaupunginhallitukseen ja valtuustoon, mikäli on isosta asiasta kyse. (Sirkiä 2021; Rantanen 2018.)

Varhaiskasvatuksen käytössä voisi olla aloitebokseja, joihin lapset voisivat piirtää tai kirjoittaa toiveitaan. Lasten aloitteiden mukaan päiväkodin aikuiset voisivat tehdä vuotuisia hankintoja tai päätöksiä toimintaan liittyen. (Sirkiä 2021.) Huomaa minut! - osallisuustyökalun pikkuvihko toimii osaltaan myös tällaisena toiminnallisena keinona saada lasten toiveita kuuluviin ja näkyviin. Pikkuvihkoon piirretyt ja kirjoitetut asiat voitaisiin koota aloiteboksiin ja käydä yhdessä lasten ja aikuisten kanssa läpi. Tämä lähentelee jo lapsiraadin toimintaa. Tässä opinnäytetyössä pikkuvihkoa ei käytetty, sillä keskityin havainnointiin.

Mikäli päiväkodissa käytettäisiin aloitebokseja, niin aloite voisi edetä suoraan päiväkodin sisäisen käsittelyjärjestyksen kautta. Sivistyspuolella voitaisiin korvamerkitä tietty määrä toiminta- tai varustemäärärahoista suoraan lasten aloitteissa toivottuihin leluihin tai toimintoihin. Varhaiskasvatuksen johtaja tai ihan jo päiväkodin aikuiset voivat päättää pienemmistä määrärahoista ja aloitteissa esitetyistä toiveista mutta jos puhutaan lisähenkilöstöstä tai muusta isompaa budjettia vaativasta toiveesta niin toki tällöin esityksen tulee mennä lautakunnalle ja siitä mahdollisesti vielä eteenpäin kunnanhallituksen kautta valtuustoon. (Sirkiä 2021.)

Osa kuntalaisaloitteista hoituu siis virkamiespäätöksellä, osa tarvitsee isompaa määrärahaa, jolloin menee budjetin valmistelussa esityksenä tms. Käytännössä asian etenemisjärjestys vaihtelee riippuen aloitteen laajuudesta. Päiväkodille jaettavista hankintarahoista saa päiväkodin henkilökunta itse päättää, miten ne käytetään. Varhaiskasvatuksen johtajan päätössummat ovat isompia, jolloin puhutaan tuhansista euroista. Näiden tulee tuki niiden olla budjetoituna. (Sirkiä 2021.)

7 LOPPUPÄÄTELMÄT

Jos lasten ääni halutaan saada kuuluviin, pitää heitä pystyä rauhassa havainnoimaan. Osallisuuden mahdollistamiseen kuuluu lapsen huomioiminen. Ei riitä, että alle kouluikäistä lasta pyydetään kertomaan toiveitaan, vaan hänen toiveitaan ja ajatuksiaan pitää tulkita myös havainnoinnin avulla. Juuri siitä tässä opinnäytetyössä on ollut kyse. Opinnäytetyöni tutkimuskysymyksenä oli: *Miten MLL:n havainnointityökalu soveltuu lasten osallisuuden tukemiseen kunnan varhaiskasvatuksessa?* Alakysymys oli: *Miten havainnoinnista saatuja tuloksia voidaan viedä eteenpäin kunnan päätöksentekoon?*

Olen opinnäytetyössäni selvittänyt, että MLL:n V-S piirin Huomaa minut! -osallisuustyökalu soveltuu hyvin myös kunnallisen varhaiskasvatuksen käyttöön. Päiväkodeissa on käytössä erilaisia havainnointitapoja, mutta Huomaa minut! -osallisuustyökalu on selkeä paketti suoraan käytettäväksi varhaiskasvatuksen toiminnassa. Koska tämä testattava osallisuustyökalu perustuu havainnointiin, sillä voidaan saada myös vauvojen ja puherajoitteisten ääni kuuluviin.

Havainnointityökalun käyttö on päiväkodissa kuitenkin erilaista kuin esim. perhekerhoissa, joissa havainnoijana on usein lapsen oma vanhempi. Havainnointitilanteet varhaiskasvatuksessa eivät olleet aina helppoja järjestää niin, että 10 minuutin havainnointia olisi voitu tehdä. Kaikki havainnoinnit kuitenkin kestivät enemmän kuin 10 minuuttia, jolloin havainnoija sai laajemman kuvan tilanteesta. Välillä leikkitalanteet muuttuivatkin, jolloin lasta pystyi havainnoimaan eri kavereiden seurassa tai eri leikissä.

Avoimiin kohtaamispaikkoihin tai perhekerhoihin verrattaessa harvalla on kymmentä alle kouluikäistä lasta mukanaan, jolloin on vastuussa ehkä vain yhdestä tai muutamasta lapsesta. Varhaiskasvatuksessa voi olla kymmenen lasta yhtä aikuista kohti, jolloin opettajat ovat aina vastuussa myös muista lapsista. Tästä huolimatta havainnoinnit sujuivat yllättävän hyvin. Rautaisten opettajien kokemus näkyi, sillä he keksivät luovia ratkaisuja, jos kaikki ei mennyt kuten suunniteltu.

Lomake, joka havainnointiin on tehty, sai hyvää palautetta opettajilta, mutta lokerot eivät aina tuntuneet riittävän, kun tekstiä tuli paljon. Opettajat olivat selvästi tottuneet havainnoimaan ja kirjaamaan lapsista muistiinpanoja, sillä heille tekstin tuottaminen

ei aiheuttanut hankaluuksia. Kahden kuukauden aikana tapahtui suurta muutosta kirjaamisessa, kun havainnoitavat asiat olivat jo tuttuja. Selvästi havainnointityökalun systemaattinen ja jatkuva käyttö auttaa helpottamaan osallisuuden havainnointia.

Luotettavuus

Tieteellisen tutkimuksen tulee olla luotettava. Tätä arvioidaan reliabiliteetin ja validiteetin avulla. (Ojasalo ym. 2015, 105.) Validiteettia ja reliabiliteettia on kritisoitu tutkimusmenetelmien luotettavuuden mittareina laadullisessa tutkimuksessa, sillä ne ovat syntyneet määrällisen tutkimuksen piirissä. Validiteetti tarkoittaa, että tutkimuksessa on tutkittu sitä, mitä on luvattu, kun taas reliabiliteetti kertoo siitä, että tutkimustulokset ovat toistettavissa. (Tuomi & Sarajärvi 201, 136.)

Laadullisessa tutkimuksessa luotettavuutta lisää tutkimusprosessin tarkka kuvaus ja tulkintojen perustelut. (Ojasalo ym. 2015, 105.) Tässä tutkimuksessa on kuvattu menetelmien käyttö hyvin perusteellisesti ja perusteltu tulkintoja mahdollisimman hyvin. Työssä on käytetty myös triangulaatiota, eli ilmiötä on tutkittu useilla tiedonkeruumenetelmillä (opettajien havainnointi, lasten havainnointi, haastattelu ja sähköpostihaastattelu) ja lisäksi kolme opettajaa osallistuivat lasten havainnointiin. Näin saatiin usean henkilön havainnoiteja ja monipuolisempi näkökulma asiaan.

Havainnoiteja tehtiin yli 20, tutkimuksessa saavutettiin saturaatiopiste, eikä loppupuolella havainnoinneissa ei ilmennyt varsinaisesti uutta itse työkalun käytöstä. Tältä osin voin todeta tutkimuksen olevan reliaabeli. Havainnointien tulokset lasten osallisuuden kannalta luonnollisesti vaihtelevat, mutta tässä työssä käytetyt tutkimusmenetelmät ovat helposti käytettävissä toisessa päiväkodissa tai lapsiryhmässä, joten senkin puolesta tutkimus on toistettavissa.

Haastatteluäänitteen katoaminen oli valitettava takaisku, mutta koska havainnointi oli pääasiallinen aineistonhankintamenetelmä, se ei haitannut luotettavuutta niin paljon. Äänitteen tallessa pysyminen olisi pitänyt varmistaa ottamalla kopio äänitteestä, tallentamalla se pilvipalveluun tai litteroimalla haastattelu heti. Minulla oli kuitenkin muistiinpanoja ja muistin opettajien kommentteja kysymyksiin liittyen. Vaikka luotettavuus kärsi hieman, olen kuitenkin noudattanut hyvää tutkimusetiikkaa kehittämistyötäni kirjoittaessa ja kertonut asiat mahdollisimman rehellisesti. Olen myös pyrkinyt kertomaan koko tutkimusprosessini kulusta mahdollisimman tarkkaan, jotta lukija saisi selkeän kokonaiskäsityksen.

Tässä tutkimuksessa oli tarkoitus tutkia, miten MLL:n havainnointityökalu soveltuu lasten osallisuuden edistämiseen kunnan varhaiskasvatuksessa sekä miten havainnoinnista saatuja tuloksia voidaan viedä eteenpäin kunnan päätöksentekoon. Tutkimus on vastannut tutkimuskysymyksiin, joten katson sen olevan validi. Kaiken kaikkiaan voin onnellisesti todeta tämän kehittämistyön olevan aineistonhankintamenetelmien osalta sekä kokonaisuudessaan luotettava eli sekä validi että reliabeli.

Tilaaajan palaute

Lähetin opinnäytetyöni tilaaajan kommentoitavaksi, kun menetelmä- ja tuloslukuni eivät vielä olleet valmiit. Sain järjestöpäällikkö Katja Rippsteiniltä kuitenkin rakentavaa ja kannustavaa palautetta keskeneräiseen työhöni. Tilaaaja kommentoi, että työni on edennyt hienosti ja että olen ansiokkaasti koonnut uutta ja kiinnostavaa materiaalia työn tueksi. Hyvää arvostelua sai myös Huomaa minut! -osallisuustyökalun kiinnittäminen kehittyvään soite-malliin. Tilaaajan mukaan sekä unelmien perhekeskus että soite-työ kaipaavat vahvistusta juuri osallisuuden näkökulmasta. Varhaiskasvatuksessa on kyllä totuttu osallistamaan lapsia, muttei siitä oikein ole mikä lapsen oma kokemus osallisuudesta on ja miten se kantaa muualle yhteiskuntaan.

Kehitysideoita tai toiveita työn loppuun saattamiselle oli, että puuttuvissa osioissa keskittyisin ennen kaikkea lapsilta saatuun tietoon ja osallisuuteen. Osallisuuden näkökulma oli tässä vaiheessa vielä aika ohuesti koko työssä. Tästä tilaaaja toivoi lisää tietoa, sillä lapsilta saadulla tiedolla on aidosti uutuusarvoa. Tilaaaja olisi jättänyt pois havainnointityökalun parannusideat, mutta pidin aiheen kuitenkin, sillä mielestäni se auttaa Huomaa minut! -havainnointityökalun käyttöä jatkossa kunnallisessa varhaiskasvatuksessa.

Ajatuksia päiväkodin toimintaan lasten osallisuuden vahvistamisesta

Opetushallituksen Suomessa ja muissa Pohjoismaissa tehdyssä selvityksessä (2017, 24) tuli ilmi, että kyseisissä maissa varhaiskasvatuksen rakennetekijät, kuten ryhmä-
koko, aikuisten ja lasten välinen suhdeluku sekä opettajien koulutus ja työkokemus näyttäisivät olevan pääosin kunnossa. Kuitenkin saman selvityksen mukaan suomalaisissa päiväkodeissa ilmeni kehittämistarpeita. Neljä useimmin esiin tullutta kehittämistarvetta olivat seuraavat: 1) henkilöstön työotteen kehittäminen, 2) lasten ryhmäkokojen pienentäminen ja tarve saada lapselle enemmän aikuisen aikaa, 3) henkilo-

tön koulutus ja 4) yhteistyö vanhempien ja muiden tahojen kanssa. Myös esim. erilais-
ten materiaalien saaminen ja menetelmien omaksuminen koettiin kehittämistar-
peeksi. (OPH 2017, 41.)

Opinnäytetyöni tulokset osoittivat, että ryhmäkoolla ei niinkään ollut vaikutusta osal-
lisuuden tukemiseen, mutta henkilökunnan ja lasten suhdeluku oli merkittävä jo siinä,
voidaanko havainnointia tehdä syvemmällä tasolla. Huomaa minut! -osallisuustyökalu
perustuu mentalisaatioon, mutta tämä on vaikea saavuttaa, jos opettajalla on kymme-
nen lasta vastuullaan. Opettajien ammattitaito näkyi vahvuutena havainnoinnissa, jo-
ten koulutus ja työkokemus tuntui olevan kunnossa. Tämän opinnäytetyön mukaan
myös uuden havainnointimenetelmän omaksuminen onnistui erinomaisesti. Toki lisä-
havainnoinnit vahvistavat sen tuntemista entisestään.

Merkitystä osallisuuden edistämässä on sillä, onko aikuisen mahdollista havainnoida
rauhassa. Kiireen ja lievän stressin aisti selvästi paremmin ns. normaalissa ryhmässä,
vaikka opettaja suoriutuikin havainnoinnista työnsä lomassa loistavasti. Tähän auttoi
varmasti edellä mainittu koulutus sekä työkokemuksen tuoma ammattitaito. Oli ihail-
tavaa nähdä, kuinka rauhallisina ja positiivisina kaikki kolme varhaiskasvatuksen am-
mattilaista pysyivät joulukiireiden ja lasten levottomuuksien keskellä havainnoides-
saan.

Päiväkodissa olisi hyvä miettiä, miten kaikissa ryhmissä onnistuisi toteuttaa havain-
nointia systemaattisesti. Kaikille opettajille voisi järjestää Huomaa minut! -koulutuk-
sen ja pohtia, miten työkalua voitaisiin käyttää ilman, että se tuottaa henkilökunnalle
stressiä. Pienet tilat toimivat loistavasti lasten jakamisessa pienempiin ryhmiin, mutta
tämä johti välillä siihen, ettei opettaja voinut nähdä kaikkia lapsia. Myös jonkinnäköi-
nen aloiteboksi voisi olla paikallaan havainnointien tuloksien läpikäynnin jälkeen.

Tutkimuksen nivoutuminen laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin

Lasten osallisuus on ollut jo pitkään yhteiskunnallisissa keskusteluissa, mutta lapsilta
saaduista tiedoista nousevat kehitysideat – erityisesti alle kouluikäisten ideat – ovat
saaneet vähäisempää huomiota. Kuntien lapsiin ja nuoriin kohdennettujen osallisuus-
hankkeiden alkuna voidaan pitää valtakunnallista osallisuushanketta, joka toteutettiin
vuosina 1998–2002 (Kiilakoski, Gretchel & Nivala 2012, 15). Lasten osallisuus on tär-
keässä roolissa työssäni ja sen esille tuominen, kuten myös siitä nousevat ajatukset
ovat myös tärkeässä roolissa.

Koska lapsen osallisuudesta on jo varhaiskasvatuksessa säädetty, se on osana YK:n lapsen oikeuksien sopimusta ja kansallisen lapsistrategian ja LAPE-muutosohjelman tärkeitä aiheita ja lisäksi lapsivaikutuksia pitää arvioida jatkossa, tämä työkalu sopisi erinomaisesti osallisuuden vahvistamiseen. Lomaketta, joka Huomaa minut! -osallisuustyökaluun kuuluu, ei tarvitse käyttää juuri MLL:n ohjeistuksen mukaan vaan varhaiskasvatus voi muokata sitä omanlaisekseen.

Kaikilla lapsilla kaikissa kunnissa pitäisi olla samanlaiset mahdollisuudet vaikuttaa ja osallistua. Lapsivaikutusten arviointia pitäisi myös käyttää systemaattisena osana päätösten valmistelua ja toiminnan kehittämistä kaikissa kunnissa ja kuntapäätäjillä on keskeinen rooli muutoksen tekijöinä. Kaikissa lapsia koskevissa toimissa lasten edun on oltava ensisijainen harkintakriteeri. Lapsivaikutusten arviointi on väline lasten etujen selvittämiseen, kun taas lasten näkemysten kuuleminen on tärkeä osa lapsivaikutusten arviointia. (Iivonen 2021.)

Osallisuus yhdistävänä tekijänä kunta-järjestö-yhteistyössä

Käynnissä olevassa sosiaali- ja terveydenhuollon (sote) uudistuksella pyritään parantamaan alojen julkisia, ts. valtion ja kuntien verovaroilla rahoitettavia, palveluja. Niihin kuuluvat erilaisten terveydenhuollon palveluiden lisäksi mm. lastensuojelu ja sosiaalihuollon palvelut. (Hallitus, Sote-uudistus 2021.) Opinnäytetyön yhtenä tavoitteena on myös kunnan ja kolmannen sektorin yhteistyön lisääminen. Varhaiskasvatus saa myös tämän kautta palautetta toiminnastaan ja toivon mukaan myös parannuksia siihen.

Järjestöt ovatkin melko suuressa osassa yhteistyötä valtion ja kunnan kanssa LAPE-uudistuksessa ja esimerkiksi lapsistrategiaa on ollut valmistelemissa järjestöjen edustajia, mm. MLL:n johtava asiantuntija Esa Iivonen sekä Lastensuojelun Keskusliiton erityisasiantuntija Kirsi Pollari (Valtioneuvosto 2021a). Varsinais-Suomessa on ollut käynnissä JärjestöSotehanke 113. Se on varsinaissuomalaisten sote-järjestöjen yhteinen hanke, jolla vahvistetaan järjestöjen roolia osana tulevaa sote- aluetta ja maakuntaa. Yhteistyöllä pyritään varmistamaan, että järjestöt ovat mukana sote- ja maakuntavalmistelussa ja että kansalaisjärjestötoiminnan edellytykset ovat turvattuina peruskuntatasolla myös tulevaisuudessa. (Järjestö-sote-hanke 113, 2021)

Järjestöjen keskinäinen sekä ja kuntien ja järjestöjen välinen yhteistyö ja kumppanuudet ovat tärkeitä mm. julkisten palveluiden tuotannossa. Tällainen yhteistyön kehittä-

minen edellyttää tavoitteellisuutta, yhteisten työskentelytapojen sopimista ja asiantuntemuksen hyödyntämistä. Yhteistyöllä saadaan myös kuntalaisten ääni paremmin kuuluviin. Huomionarvoisia asioita yhteistyötä suunnitellessa ovat mm. yhteisten tavoitteiden määrittely, yhteistyölle varattu riittävä aika, joustavat rakenteet yhteistyön tukena, moniäänisyyden arvostaminen, avoin tiedottaminen molemmin puolin sekä riittävien resurssien varaaminen. (THL 2021a.)

THL (2021a) mainitsee sivustollaan esimerkkinä kuntien kanssa toteutuneesta yhteistyöstä iäkkäiden osallisuuden lisäämisen, mutta lasten osallisuutta ei mainita. Tämä on opinnäytetyöni kannalta merkityksellinen asia, sillä tarkoitukseni on tuoda nimenomaan lapsen mielipiteitään kuuluviin ja saada heitä osallisiksi kunnan päätöksentekoon. Opinnäytetyöni tutkimusosio on esimerkki lastensuojelujärjestön ja kunnan yhteistyöstä ja toivon mukaan jatkuu tästä eteenpäinkin.

Jatkokehittämisen tarpeet

Vaikka lasten osallisuusasiat ovat edenneet, on vielä matkaa siihen, että lapsivaikutusten arviointi on systemaattinen osa lapsiin ja nuoriin vaikuttavien asioiden valmistelua kaikissa kunnissa. Toimintakulttuuri ja käytännöt muuttuvat tietoisuutta hitaammin. (Iivonen 2021). Tämän kehittämistyön innoittamana ja siitä löytyvien havainnointi- ja kansalaisaloiteprosessikuvausten avulla tätä aihetta voisi jatkaa tekemään kuntalaisaloitteen. Siirtymätilanteiden havainnointi olisi omalta osaltaan kiinnostavaa.

Huomaa minut! -osallisuustyökalu voitaisiin ottaa koko Kaarinan varhaiskasvatuksessa käyttöön ja sitä kautta edistää lasten osallisuutta esimerkiksi. Prosessikuvaus on helposti ymmärrettävä ja sitä voi seurata varhaiskasvatuksen lisäksi muutkin lasten kanssa toimivat organisaatiot.

LÄHTEET

Alila, Kirsi 2011. Lapsivaikutusten arviointi. Kansallisia ja kansainvälisiä näkökulmia. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2011:7.

Bateman Anthony W. & Fonagy Peter (toim.) 2019. Handbook of Mentalizing in Mental Health Practice. American Psychiatric Publishing. Toinen painos. Viitattu 10.3.2021. <http://ebookcentral.proquest.com/lib/humak-ebooks/detail.action?docID=5790646>.

Gretschel, Anu & Kiilakoski, Tomi (toim.) 2012. Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa. Nuorisotutkimusverkosto.

Honkanen, Kati & Iivonen 2018. Lapsen oikeudet ja lapsivaikutusten arviointi. Lapsivaikutusten arvioinnilla parempaa toimintaa ja päätöksentekoa. Viitattu 3.3.2021. <http://docplayer.fi/108980433-Kati-honkanen-thl-esa-iivonen-mll.html>

Hyttinen, Hanna 2018. Minulla on asiaa! 10 minuutin havainnointi voi paljastaa pienenkin lapsen mielteitä jos niitä herkistyy kuuntelemaan. Laitilan Sanomat 19.10.2019. No 80.

Iivonen Esa 2018. Kohti lapsiystävällistä maakuntaa -koulutussarja Jyväskylä 8.3.2018. Viitattu 9.3.2021. Lapsivaikutusten arvioinnilla parempia päätöksiä https://kesayo.jyu.fi/fi/yhteistyoyhteistyohankkeet/paattyneet-hankkeet/lape-kohti-lapsiystavallista-maakuntaa-koulutussarja-1/lapsivaikutusten-arvioinnilla-parempia-paatoksia-jyvaskyla-8-3-18_iivonen.pdf

Järjestö-sote-hanke 113. Viitattu 12.3.2021. <https://vslj.fi/jarjestosotehanke-113/>

Kaarinan kaupunki kuntalaisaloite. Viitattu 17.4.2021. <https://kaarina.fi/fi/osallistuminen-ja-paatoksenteko/osallistu-ja-vaikuta/kuntalaisaloite>

Kalland, Mirjam 2014. Teoksessa Viinikka, Anne (toim.) Mentalisaatio perheiden kohtaamisessa. Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2014.

Kiilakoski, Tomi & Gretschel, Anu & Nivala, Elina 2012. Osallisuus, kansalaisuus, hyvinvointi. Teoksessa Gretschel, Anu & Kiilakoski Tomi (toim.) 2012. Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa.

Kiilakoski, Tomi & Gretschel, Anu (toim.) Muistiinpanoja demokratiaoppitunnista. Millainen on lasten ja nuorten kunta 2010-luvulla? Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 57. 5–7.

Koivula, Merja & Siippainen Anna & Eerola-Pennanen, Paula 2017. Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia.

Laisaari, Johanna 2020a. Teoksessa Iivonen, Esa & Pollari, Kirsi (2020). Kansallisen lapsistrategian oikeudellinen perusta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:20.

Lasten oikeuksien sopimus. Viitattu 16.3.2021 <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>

Lastensuojelun keskusliitto. Perheet keskiöön! Toimintasuositus 4/2020. Viitattu 15.4.2021. <https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/Jarjestojen-kiinnittyminen-perhekeskukseen-toimintasuositus.pdf>

Larmo, Anneli 2010. Mentalisaatio – kyky pitää mieli mielessä. Duodecim 2010 126:616–22.

Leikkimisen asiantuntijat. Viitattu 28.3.2021. <http://sateenvarjolla.blogspot.com/2015/06/leikkimisen-asiantuntijat-puistoa.html>

Mannerheimin Lastensuojeluliitto 1920, Perustamisjulistus.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2017. MLL:n Suunta 2024. Viitattu 3.3.2021 <https://www.mll.fi/tietoa-mllsta/organisaatio/mlln-strategia/>

Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2018. Ohje lapsivaikutusten arviointiin kunnassa ja maakunnassa. Viitattu 3.11.2018. <https://dzmdrer-wnq2zx.cloudfront.net/prod/2017/10/02132603/Lapsivaikutusten-arviointi-kunnassa-ja-maakunnassa-MLLn-ohje-1.2.18.pdf>

Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2018. Ohje lapsivaikutusten arviointiin kunnassa ja maakunnassa 2018. Viitattu 7.3.2021. <https://cdn.mll.fi/prod/2017/10/02132603/Lapsivaikutusten-arviointi-kunnassa-ja-maakunnassa-MLLn-ohje-1.2.18.pdf>

Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2019. Yritysyhteistyö. Viitattu 15.4.2021. <https://www.mll.fi/tue-tyotamme/yritysyhteistyö/>

Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2019. Lapsivaikutusten arviointi. Viitattu 15.3.2021. <https://www.mll.fi/kumppaneille/kuntayhteistyö/lapsivaikutusten-arviointi/>

Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2020, Mentalisaatio vanhemmuudessa. Viitattu 11.3.2021. <https://www.mll.fi/vanhemmille/tietoa-lapsiperheen-elämästä/vanhemmuus-ja-kasvatus/mentalisaatio-vanhemmuudessa/>

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Varsinais-Suomen piiri ry 2017. Huomaa minut! Osallisuustyökalu palautteen keräämiseen alle kouluikäiseltä lapselta.

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Varsinais-Suomen piiri 2021. Viitattu 17.3.2021. <https://varsinaissuomenpiiri.mll.fi/ammattilaisille/>

MLL:n historia 2021. Viitattu 3.3.2021 <https://www.mll.fi/tietoa-mllsta/mlln-historia/>

Ojasalo, Katri & Moilanen, Teemu & Ritalahti, Jarmo 2009. Helsinki: Kustantaja Sanoma Pro Oy.

Opetushallitus 2016. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Viitattu 2.11. https://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf,

Opetushallitus 2017. Lasten sosioemotionaalisten taitojen tukeminen varhaiskasvatuksessa https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/lasten_sosioemotionaalisten_taitojen_tukeminen_varhaiskasvatuksessa.pdf

Opetushallitus 2018. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf

Pajulo Marjukka & Salo Saara & Pyykkönen Nina. Mentalisaatio ihmistä suojaavana tekijänä. Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 2015;131(11):1050-7.

Raivio, Helka & Karjalainen, Jarno 2013. Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Teoksessa Taina Era (toim.) Osallisuus. Oikeutta vai pakkoa?

Rantanen, Juhani 2018. Suullinen tiedonanto 1.11.2018.

Rehnbäck, Katriina & Pyykkönen, Nina 2020 Osviitta 1/2020 15-19. <https://www.suomenpsykiatri.fi/system/files/kotisivut/osviitta/artikkelit/osviitta1.2020.mentalisaatio.pdf>

Sirkiä, Hanna 2021. VS: Kysymyksiä kaarinalaisille kaupunginvaltuutetuille lasten osallisuudesta päätöksentekoon. Email outi.m.lehtinen@gmail.com 12.4.2021.

Stenvall, Elina 2020. Osallisuutta ja osallistumista. Osa 1: Osallisuudenlähtökohdat kansallisessa lapsistrategiassa. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:27.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2016. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016: 29. Helsinki.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2020. Lapsistrategia. Viitattu 10.3.2021. <https://stm.fi/lapsistrategia>

Soteuudistus. Viitattu 12.3.2021. <https://soteuudistus.fi/ukk>

Suomen mentalisaatioinstituutti. Viitattu 10.3.2020. <https://www.mentalisaatio.fi/mentalisaatio/>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018. Lapsille ja nuorille hyvä sote. LAPE-teesit sote-palveluiden uudistamisen tueksi.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2021a, järjestöt kunnassa. Viitattu 12.2.2021. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/hyvinvointijohtaminen/hyvinvointijohtaminen-kunnassa/jarjestot-kunnassa>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2021b, video lasten mielteistä viitattu 18.3.2021. <https://www.youtube.com/watch?v=XJoMQvomNoo>

Tuomi, Jouko & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Unicef 2021. Lapsen oikeuksien sopimus. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>

Uusi koulu Huittinen. Viitattu 9.3.2021 <http://uusikouluhuittinen.blogspot.com/>

Valtioneuvosto 2021a. Hallitusohjelma. Viitattu 12.3.2021 <https://valtioneuvosto.fi/marinin-hallitus/hallitusohjelma/oikeudenmukainen-yhdenvertainen-ja-mukaan-ottava-suomi>

Valtioneuvosto 2021b. Kansallinen lapsistrategia. Komiteamietintö. Valtioneuvoston julkaisu 2021:8.

Varhaiskasvatuslaki 2021 <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>
12.3.2021

Viinikka, Anne (toim.) Mentalisaatio perheiden kohtaamisessa. Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2014.

Virkki, Päivi & Nivala, Elina & Kiilakoski, Tomi & Gretschel, Anu. Päiväkotien tarjoama osallisuusympäristö. Teoksessa Gretschel, Anu & Kiilakoski, Tomi 2012. Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa.

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf

Iivonen, Esa 2021. Lapsivaikutukset on arvioitava kunnan päätöksenteossa. Lastensuojelun Keskusliiton blogit. Viitattu 19.4.2021. <https://www.lskl.fi/blog/lapsivaikutukset-on-arvioitava-kunnan-paatoksenteossa/>

HAASTATTELUT

Kulmala, Heli 2019. Varhaiskasvatuksen erityisopettaja. Kaarina 18.3.2019. Haastattelija: Outi Lehtinen.

Heinonen, Johanna 2019. Varhaiskasvatuksen opettaja. Kaarina 18.3.2019. Haastattelija: Outi Lehtinen.

LIITTEET

Liite 1. Lupalappu vanhemmille

Hei,

Opiskelen Humanistisessa ammattikorkeakoulussa yhteisöpedagogiksi ja teen opinnäytetyöni lasten osallistamiseen liittyen. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Varsinais-Suomen piiri on kehittänyt Huomaa minut! -osallisuustyökalun **palautteen keräämiseen alle kouluikäisiltä lapsilta**. Työkalun avulla pyritään saamaan lasten ääni kuuluviin havainnoimalla heidän toimintaa.

MLL:n perhekahviloissa käytetty työkalu haluttaisiin ottaa myös kuntien varhaiskasvatuksen käyttöön ja tutkimuksen tavoite onkin testata, miten työkalu sopii kunnalliselle puolelle. Pilotointi suoritetaan **joulukuun 2018 ja tammikuun 2019 aikana Kesämäen päiväkodissa** ja varsinaisen lasten havainnoinnin suorittavaa päiväkodin henkilökunta. **Havainnoinnin tarkoitus on saada lapsilta palautetta päiväkodin toiminnasta** ja palautteen avulla pyritään saamaan parannuksia aikaan lasten aloitteesta.

Tutkimukseen on saatu lupa varhaiskasvatuksen johtajalta, Päivi Kempvaiselta ja MLL Varsinais-Suomen piirin perhekeskustoiminnan koordinaattori Johanna Franska on kouluttanut päiväkodin henkilökunnan käyttämään osallisuustyökalua. Päiväkodin johtajan kanssa on keskusteltu asiasta ja henkilökunta on valinnut muutamia lapsia, jotka haluttaisiin mukaan havainnointiin. Alla olevalla osiolla voitte antaa luvan lapsenne havainnointiin. Mikäli teillä on kysyttävää havainnoinnista, voitte ottaa yhteyttä minuun.

Ystävällisin terveisin,

Outi Lehtinen

p. 040 596 3160

outi.m.lehtinen@gmail.com

Annan luvan havainnoida lastani _____ Kesämäen päiväkodissa joulukuun 2018 ja tammikuun 2019 aikana. Havainnoinnin tarkoituksena on kerätä palautetta päiväkodin toiminnasta käyttäen MLL Varsinais-Suomen piirin Huomaa minut! -osallisuustyökalua.

Lapsen etunimeä ja ikää sekä kommentteja saa käyttää esimerkkinä opinnäytetyössä. Kyllä ___ Ei ___

_____ / _____ 2018

Paikka

Päivämäärä

Huoltajan allekirjoitus ja nimenselvennys

Liite 2. Huomaa minut! -osallisuustyökalun havainnointitaulukko

Lomake on kehitetty MLL:n Varsinais-Suomen piirissä MLL:n
mentali saatioperustaisen toiminnan materiaalien pohjalta

Päivämäärä: ___/___/201__

Huomaa minut! -havainnointia lapsesta

Lapsen nimi ja ikä: _____

Tilanne:

Keitä on paikalla? Mitä tapahtuu?
Mistä lapsi tekee? Kenen kanssa hän on vai onko hän yksin?

Eleet, ilmeet, kontaktit, liike, asennot kosketus, yms.:

Mitä lapsen käyttäytymisen kertoo? Millaisia eleitä, ilmeitä ja liikkeitä näet?
Mitä hän ehkä kertoo näiltä tämän hetkestä olotilastaan?

Vanhemman/havainnoijan mietteitä (täytä viimeisenä):

Millaista palautetta vanhempi antaneen havaintojasi perusteella?
Lapselle ennen tapahtumien tai tulevan tilanteen vaikutus lapsen tähän hetkeen?
Mitä uutta huomasit tai opit lapsesta? Havainnoi omaa tunnetilaa? Heijastuiko oma läsnäolo lapsen? Miten se hänessä näkyi?

Toiveita, viestejä:

Voit myös kirjoittaa lapsen puhetta/sanoja ylös.
Millaisia aloitteita hän tekee ja kenelle?
Millaisia toiveita hän ilmaisee ja kenelle?

Ajatuksia:

Millaisia asioita lapsi vaikuttaa olevan kiinnostunut?
Mistä lapsi innostuu erityisesti? Kenen kanssa lapsi ehkä haluaisi olla?
Mitä yhteinen leikki mahtaa tuntua lapsesta? Miten se näkyy hänestä?

Tunteita:

Mikä sama kuvaa lapsen olotilaa tunnetilaa parhaan?
Mistä hän mielestäsi iloitsee?
Mistä voit nähdä että lapselle tulee paha mieli, häntä hämmittaa? Pohdi syytä siihen?

Huolen aiheita, murheita, asioita, joista en pidä:

Millaisia tärkeitä lapsi ilmaisee? Mitä vaikuttaa, mistä lapsi ei pitänyt?
Mikä asia ehkä huolestutti lasta tilanteessa?

Liite 3. Puolistrukturoitu haastattelurunko

Haastattelu Huomaa minut -osallisuustyökalun käytöstä Kesämäen päiväkodissa.

Haastateltavan nimi:

1. Miltä Huomaa minut -havainnointityökalun käyttö tuntui sinusta?
2. Onko päiväkodissanne aiemmin käytetty vastaavanlaisia havainnointityökaluja? Millaisia työkaluja?
3. Mikä Huomaa minut -työkalun käytössä oli helppoa?
4. Mikä käytössä oli vaikeaa?
5. Missä tilanteissa osallisuustyökalu toimi hyvin?
6. Missä tilanteissa se ei toiminut ja miksi?
7. Mitä muutoksia tekisit havainnointityökaluun?
8. Jos kyseessä ei olisi ollut havainnointitilanne, jossa opiskelija havainnoi havainnoijaa, uskotko, että lapset olisivat käyttäytyneet eri tavalla? Jos vastasit kyllä, miten havainnointi vaikutti tilanteeseen?
9. Jos paikalla ei olisi ollut opiskelija havainnoimassa, olisiko aikuinen toiminut tilanteissa eri tavalla? Jos vastasit kyllä, miten?
10. Sopsisiko työkalun käyttö mielestäsi päiväkotinne toimintaan jatkossa?
11. Sopsisiko työkalu mielestäsi varhaiskasvatukseen yleensä?
12. Millaisia ajatuksia mielessäsi heräsi lapsia havainnoidessa?
13. Nousiko lasten kommentteista esiin toiveita, mitä pitäisi päiväkodin toiminnassa muuttaa? Jos nousi, millaisia toiveita?
14. Jos toiveita nousi esiin, mitä ideoita voitaisiin viedä eteenpäin toteutettavaksi ja kenelle?
15. Nousiko havainnoinnista esiin huomioita, joihin työntekijänä toivoisit muutosta?
16. Mitä uutta opit lapsista havainnoinnin aikana?

Kiitos vastauksista!